

UNIVERZITA TOMÁŠ BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Bakalářská práce

Brno 2008

Jiří Slouka

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Formy a prevence šikany na základních školách

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc.**

**Vypracoval :
Jiří Slouka**

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Formy a prevence šikany na základních školách“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury a použité výsledky z uvedeného průzkumu jsou z konkrétní školy.

Vyškov 15.03.2008

Jiří Slouka

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Rudolfu Kohoutkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc a rady, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své milované manželce Mgr.Haně Sloukové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Rád bych poděkoval vedení Základní školy Vyškov, Nádražní 5, zejména řediteli Mgr. Pavlu Pospíšilovi, který mi umožnil provést uvedený výzkum.

Jiří Slouka

Obsah

OBSAH	4
ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1 ŠIKANA	8
1.1 CHARAKTERISTIKA ŠKOLNÍ ŠIKANY	8
1.2 PODSTATA A RYSY ŠIKANY.....	9
1.3 PROJEVY ŠIKANOVÁNÍ.....	10
1.4 DRUHY ŠIKANOVÁNÍ.....	11
1.5 JEDNOTLIVÁ STADIA ŠIKANY.....	12
1.5.1 <i>Důležitost znalostí vývojových stadií šikany</i>	15
1.6 PROTAGONISTÉ ŠIKANY – AGRESOR, OBĚŤ	15
1.6.1 <i>Charakteristika agresora</i>	15
1.6.2 <i>Charakteristika oběti</i>	17
1.7 PODMÍNKY A PŘÍČINY VZNIKU ŠIKAN	18
1.8 METODY ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ.....	20
1.8.1 <i>Postup vyšetřování</i>	20
2 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA	23
3 PREVENCE ŠIKANY	25
3.1 PREVENCE ŠIKANY OBECNĚ.....	25
3.1.1 <i>Primární prevence</i>	25
3.1.2 <i>Prevence sekundární</i>	26
3.1.3 <i>Prevence terciární</i>	27
3.2 PREVENCE A ŘEŠENÍ ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	27
3.2.1 <i>Překážky při řešení šikany</i>	27
3.2.2 <i>Možnosti úspěšného řešení šikany</i>	28
3.2.3 <i>Prevence a řešení šikanování ve školách</i>	28
II. PRAKTICKÁ ČÁST	33
1 APLIKAČNÍ ČÁST – VLASTNÍ VÝZKUM	34
1.1 ROZŠÍŘENÍ ŠIKANY NA ŠKOLE A JEJÍ DIAGNÓZA	34
1.2 DOTAZNÍK.....	36
1.3 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉ TECHNIKY U ŽÁKŮ.....	38
2 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ	40
3 VZOROVÝ PROGRAM PREVENCE	44
ZÁVĚR	50
RESUMÉ	52
ANOTACE	53
LITERATURA A PRAMENY	54
SEZNAM GRAFŮ	56
SEZNAM TABULEK	56
PŘÍLOHY	57

PŘÍLOHA Č.1	58
PŘÍLOHA Č.2	62
PŘÍLOHA Č.3	68
PŘÍLOHA Č.4	69
PŘÍLOHA Č.5	70
PŘÍLOHA Č.6	72

ÚVOD

V dnešní uspěchané době plné „ostrých loktů“, shonu, nervozity a agresivity přetrvává názor, že přirozená agresivita je něco normálního a je zbytečné se jí zabývat. Opak je pravdou. Dnes mnohem častěji než dříve se agresivitou a vzrůstající brutalitou setkáváme na každém kroku našeho života prostřednictvím filmů, počítačových her, internetu a videonahrávek na mobilních telefonech.

Domnívám se, že výchova budoucí generace není jen problém rodičů a pedagogů, ale především problém celé společnosti. Násilné chování se tak přenáší na všechny typy a stupně výchovných zařízení včetně škol, projevuje se na pracovištích, ve firmách a v partnerských vztazích. Pokud bychom chtěli obecně pojmenovat toto chování, můžeme mluvit o šikaně.

Moje bakalářská práce se zabývá problematikou šikany na základních školách se zaměřením na její formy a následnou prevenci. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zabývám charakteristikou šikany – závažným problémem dnešní doby, který může ohrožovat všechny věkové skupiny lidí. Popisuji pět vývojových stádií tohoto sociálně patologického jevu a zdůrazňuji jejich znalost. Zaměřuji se na projevy, podmínky a příčiny jejího vzniku. Pozornost věnuji nejen protagonistům šikany – agresorovi i oběti, ale i postojům jejich rodičů. Nastihnuji, co lze považovat za varovné signály vysílané rodičům a učitelům na základních školách. Jak je možné případy šikany řešit, jednak z pohledu pedagogů i z pohledu rodičů. Nejobsáhlejší část je zaměřená na činnost pedagoga, na prevenci obecnou a prevenci zaměřenou pro základní školy. Součástí práce je mnou vypracovaný vzorový program prevence šikany pro zdejší základní školu. Nechybí ani pohled na šikanu z právního hlediska. Pro zpracování této části jsem využíval publikace a internetové stránky uvedené v seznamu použité literatury.

Praktická část je zaměřena na vlastní průzkum za pomoci dotazníku u žáků ZŠ Vyškov, Nádražní 5 s rozšířenou výukou matematiky a hudební výchovy pro druhý stupeň. Dotazník na zjištění šikany je převzat od M. Koláře a doplněn vlastními otázkami, které jsou zaměřeny na právní odpovědnost mládeže i rodičů, na údaje o rodině, o úloze party, o volném čase – tedy na základní podmínky, které se podílejí na formování mladého člověka.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Šikana

1.1 Charakteristika školní šikany

Slovo šikana (šikanování) pochází z francouzského slova **chicane**, což znamená zlomyslně připravenou potíž, příkoří, obtěžování, týrání, sužování, pronásledování.

V naší republice zavedl pojem šikana pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první veřejně promluvil o existenci povážlivě rozšířeného nešvaru v socialistické armádě.

V současnosti existuje několik výkladů pojmu šikana. Výstižně charakterizuje šikanu definice, se kterou pracují v posledních 15 letech badatelé z Británie a Norska: *„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“.*¹

Slovem šikana se obvykle myslí opakované ubližování. Trýzněná oběť trpí často celé měsíce nebo dokonce celá léta. Když však jde o zvlášť kruté ublížení, označíme za šikanu i jednotlivou událost, která se zatím neopakovala. Zásadně mluvíme o šikaně pouze tehdy, když je oběť z nějakého důvodu bezbranná, buď pro fyzickou slabost či neobratnost, pro svou izolovanost v kolektivu, pro své psychické zvláštnosti nebo proto, že agresori útočí ve skupině. Cílem agresora není odcizení věci pro jejich hodnotu nebo pomstu, ale pro radost a uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

*„Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání slabších jedinců ve skupině těmi silnějšími. Jedná se o chování, jehož základním cílem je ublížit, ohrozit, nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese, fyzická agrese, příkazy, krádeže a ničení věcí“.*²

Oficiální definice školního šikanování je obsažena v Metodickém pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol.

1 PARRY, J. – CARRINGTON, G.: Čelíme šikanování. Praha, IPPP ČR 1997

2 BENDL, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003

V ministerském materiálu se doslova praví: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídního nebo jinou skupinou spolužáků“.³

Šikanování je všude přítomné a může nás doprovázet po celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (bulling), v zájmových skupinách, v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích nebo domovech důchodců.

Šikana je jedním z obtížných výchovných problémů celého světa. Souborně je označovaná anglickým pojmem CAN – „Child Abuse and Neglect“, tj. týrání, zanedbávání a zneužívání dítěte.

1.2 Podstata a rysy šikany

Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. Převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby. Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku.

Záměrem agresora není např. odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických nebo psychických forem. Podstatnou charakteristikou je, že se děje úmyslně.

K podstatným rysům šikany bývají řazeny:

- nepoměr sil mezi agresorem a obětí
- skutečnost, že agrese je cílem jednání
- opakování agrese

³ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. č.j. 28 275/2000-22

Nepoměr sil mezi agresorem a obětí

Není příliš obvyklé, aby agresor byl menšího vzrůstu a slabší fyzické konstituce než oběť. Většinou je agresor fyzicky vyspělejší a této své převahy zneužívá vůči méně fyzicky vybaveným jedincům. Existují však případy, kdy agresor nutně nemusí disponovat fyzickou převahou nad obětí. Tento svůj handicap může agresor vykompenzovat spolčením se s jinými agresory a útokem vůči osamocené, a tudíž bezbranné oběti. Převaha se také může odehrávat v rovině psychické, kdy si agresor vyhlédne po psychické stránce méně odolného jedince, tzv. snadnou kořist.

Agrese jako cíl jednání

Dalším markantním rysem šikanování je samoúčelnost jeho původní cíle, tj. dominance (převaha) agresora nad obětí, která je realizována právě agresí. Jiné druhy agresivního chování (teritoriálního, obranného) jsou pouze prostředkem k dosažení sledovaného cíle. V podobném duchu se kdysi vyjádřil Petra Příhoda (1989), když napsal, že „šikana preferuje agresi, protože právě ona je nejmarkantnějším stvrzením převahy útočnicka, a proto mu skýtá nezastupitelné uspokojení.“

V případě šikany není agrese prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku, nýbrž samotným cílem jednání.

Opakovaná agrese

Šikana se někdy definuje jako opakované úmyslné ubližování člověku (druhým lidem), popř. jako opakovaná agrese jednotlivce, nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují. Přesto si dovedeme představit situace, kdy i jednorázový akt bude možné označit jako šikanu.

Klasickým příkladem je situace, kdy parta výrostků při potulování se městem narazí na dětském hřišti na chlapce, kterému se začne posmívat, ubližuje mu, straší ho, vyhrožuje mu, nechce ho pustit domů, dává mu nesmyslné příkazy apod. Parta po nějaké době odkráčí, v dané části města se již neobjeví, s chlapcem (obětí) se již nesetká.

1.3 Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná trojdimenzionální „mapa“, podle které lze agresi členit na:

1. přímou a nepřímou
2. fyzickou a verbální
3. aktivní a pasivní.

„Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (viz následující tabulka). Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole aj.“⁴

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Tabulka 1: Druhy šikanování

Za významné vnější znaky šikanování považujeme:

- záměrnost
- zpravidla opakování
- nepoměr sil
- samoučelnost agrese
- oběť prožívá tzv. „legraci“ nepříjemně.

1.4 Druhy šikanování

Uvádím zde nejnapadnější projevy šikanování jako patologické chování, které porušují školní pravidla nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů.

- Fyzická agrese a používání zbraní.
- Slovní agrese.
- Zastrasování zbraněmi.
- Krádeže, ničení a manipulace s věcmi.

⁴ KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Praha, Portál 2001

- Násilné a manipulativní příkazy .

Příklady projevů šikany jsou uvedeny Příloze č.1

1.5 Jednotlivá stadia šikany

Vznik šikany, jakožto sociálně patologického jevu, je rozdělen do pěti vývojových stádií. Schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Jinak vyjádřeno, postihuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů, norem a hodnot šikanování žáky. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití. Nejhorší podoba šikanování (pátý stupeň) nápadně připomíná fašistickou totalitu, naproti tomu zdravá komunita je evidentně skupinovou demokracií.

První stadium – zrod ostrakismu

Mezi pedagogy a rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky například absence kázně, přítomnost patologického sadisty. Proto se výskyt šikany považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný. Šikanování se však může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nebývají nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky.

V každé školní skupině se vždy záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení. V odborné literatuře se takový jedinci označují různými názvy např. obětní beránek, outsider, černá ovce. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře – je neoblíbeným, není uznáván. Ostatní ho více či méně neodmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky apod.

Za této situace se rodí šikanování a zvyšuje se riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia. Důvodů bývá více, dvě časté příčiny se nezdá vzájemně podmiňují:

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě

jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Tehdy se manipulace přitvrzuje a objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese. V podstatě jde o upevnění soudržnosti skupiny na účet obětního beránka. Obdobně může fungovat „tmelení“ třídy i v mimoškolních podmínkách (hory, brigády), kdy žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy. Pro zvládnutí své nejistoty nebo „přežití“ šedivého programu vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

2. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého začátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, když biji a týráš někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran – začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou variantou je situace, kdy násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako „úlevnou“ zábavu nebo prostě jen pro obveselení okruhu svých obdivovatelů. Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření. Porušená imunita skupiny může být způsobena počátečním zmatkem, převážně lhostejnými vztahy, atmosférou rivality a nepřátelství, nepříznivou konstelací postojů k šikanování, tedy v případě, že převažují nezúčastněné, sympatizující a souhlasné postoje.

Třetí stadium – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupina agresorů, „úderné jádro“. Tito jedinci začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti slabší.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Jestliže se nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným parterem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení tyranů může nerušeně pokračovat.

Někdy vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Lehce však dojde ke zvrtnutí, například po příchodu dalšího

agresora nebo typické oběti převedené z jiné školy. Členové charakterově silných podskupin mají vždycky nevýhodnou pozici vůči agresorům, kteří nedodržují pravidla. Charakterově slušný žák respektuje pravidla, a navíc „nebonzuje“, což je zákon nejvyšší. Tak vlastně nepřímo umožňuje bujení šikany.

Čtvrté stadium – většina přijímá normy agresorů

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

Páté stadium – totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle ústí do posledního stadia šikany. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny, a dojde k plnému nastolení ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty, na ty, co šikanují a na ty, co jsou šikanováni. Ti, co šikanují využívají na šikanovaných všechno, co je využitelné: od materiálních hodnot (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Důkazem této moci je to, že jim mohou způsobovat bolest, znásilňovat všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit.

Agresoři, kteří ztrácejí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo. Původně neutrální nebo mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější, se zájmem přihlížejí, případně se stále aktivněji zapojují do týrání nebo už také šikanování realizují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci. Zbytky lidskosti jsou vytěsňeny alternativní identitou, přijímající ideologii násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny.

Šikanování jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoliv. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem

o sebevraždu, případně se zhroutí. Někdy se v důsledku brutálního fyzického násilí a těžkého zranění šikanování provalí.

Na pátém stupni šikanování je hrozné to, že všichni členové skupiny, včetně týraných a terorizovaných žáků, normy šikanování přijmou za své, nebo je alespoň zcela respektují.

1.5.1 Důležitost znalostí vývojových stadií šikany

Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. Jsou dva hlavní důvody, proč potřebujeme v praxi pracovat se základním pětistupňovým schématem:

„Existují zásadní rozdíly ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svoje specifika pro každé stadium“.⁵

V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stadií, snaha pomoci by vyzněla nahodile a byla by spojena s rizikem, že více ublížíme, než pomůžeme.

1.6 Protagonisté šikany – agresor, oběť

1.6.1 Charakteristika agresora

Osobnost iniciátora šikany může mít několik různých podob. Jedním ze společných dominantních znaků je absence morální výchovy a morálních hodnot. Její příčiny je možné hledat již v rodině. Dr. Kolář: *„Při setkání s agresory bylo vždy zarážející, že tito mladí lidé neměli žádné vědomé pocity viny, netrápili se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímali jako křivdu. Těmto jedincům znásilňující slabé chyběl jakýkoliv náhled na nemorálnost jejich jednání“.*

Fyzická stránka agresorů není určujícím jevem. Pro určitou skupinu agresorů ano, ale je scestné domnívat se, že každé robustnější dítě je agresivní. V praxi má z takto somaticky determinovaných dětí sklon k agresivitě a šikaně zhruba 1/5.

Kolář rozlišuje tři typy agresorů – iniciátorů šikany:

1. typ: Hrubý, primitivní, impulsivní, kázeňské problémy – narušený vztah k autoritě, někdy zapojeny do gangů páchajících trestnou činností.

5 KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha, Portál 2001

- Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.
 - Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.
2. typ: Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechetný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.
- Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.
 - Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného přístupu někdy až vojenského drilu bez lásky.
3. typ: „Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.
- Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.
 - Specifika rodinné výchovy: Nebyly zaznamenány významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině. (Kolář, 2001, str.86-87)

Celkové shrnutí charakteristiky možných iniciátorů šikany

Narušení jedinci s nízkým morálním koeficientem, respektem k hodnotám, citovou subdeprivací, poznamenání špatným rodinným zacházením a výchovou, v dětství byli často krutě trestáni, ponižováni, pociťovali citový chlad, odmítání. Mnohdy jim bylo násilí prezentováno jako cosi „chvályhodného“ či jako prostředek pro dosažení cíle. Agresori jsou často vznětliví a impulsivní, mají horší podvědomí o možných následcích svého jednání mnohdy nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní, omezení, často využívající svého vlivu na ostatní, touží po moci, nadvládě nad ostatními, mají sklony k sadismu, často se vyskytuje sobectví, sexuální deviace, homosexuální sklony, v pozadí mnohdy velký strach.

Agresora charakterizují tyto typické prvky chování a jednání:

- snaha ovládat druhé,
- touha dominovat,
- bezohledně se prosazovat,
- nezáměr, lhostejnost,
- kruté potrestání,
- chování, kterým se jakoby mstí.

1.6.2 Charakteristika obětí

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoliv. Šikana hrozí dítěti, které přijde jako nové do utvořeného třídního kolektivu. Může nastat několik případů. Dítě se stane předmětem nepřátelství kolektivu díky nějaké své přednosti nebo velmi dobrému vztahu k učiteli. Častěji se stává terčem útoku díky nějakému handicapu. Bývají to děti tělesně slabé, neobratné při fyzickém střetnutí, jednoduše řečeno, neumějí se ubránit napadení.

Obětí šikany se mohou stát, jak děti s nedostatkem půvabu případně odpudivým zjevem či projevem, tak i děti ze sociálně slabých rodin, jejichž rodiče nemají na drahé oblečení, mobily, mp3, přiměřené kapesné. Patří sem i rasová odlišnost zejména barva pleti.

Mezi psychické vlastnosti oběti patří tichost, plachost i citlivost. Na obyčejné či běžné škádlení odpovídává tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, podřizuje se. Velmi těžko se mezi vrstevníky prosazuje, snadno ztrácí sebekontrolu.

Obětí se stává „outsider“ třídy tedy dítě osamělé, bez přátel a kamarádů, neschopné zaujmout, s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí.

Obětí mívají také odmítavý vztah k násilí například ve sportech – hokej, box, kterým se vyhýbají, ačkoli právě jim by často velmi prospělo, kdyby se v takových sportech „otrkaly“.

Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o slovní případně fyzické dorážení na ostatní, kteří mohou být i fyzicky zdatnější nebo starší. V takovém případě učitel situaci nemůže soudit.

Zvláštní případy jsou oběti, které jsou zároveň agresory. Zúčastňují se ve skupině šikanování druhých. Tyto děti jsou výrazně neoblíbené v kolektivu.

Celkové shrnutí charakteristiky možných obětí šikany

Od dětství patrná bojácnost, bázlivost, tichost, plachost, citlivost, nízké sebeprosazování, nízké sebevědomí, sklon k zahanbenosti, nízká sebeúcta, citlivost k posměchu a ztráta sebekontroly (jeho chování při šikaně poskytuje dětem zábavnou podívanou), úzký vztah k matkám, pozice outsidera, osamělost (je často bez jediného kamaráda), neschopnost se přidružit, zaujmout, poskytnout citovou odezvu, neschopnost vzbudit a udržet si sympatie dětí (i dospělých), mívá odmítavý vztah k násilí.

V praxi rozlišujeme oběti:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní,
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah.

1.7 Podmínky a příčiny vzniku šikan

Za základní podmínku vzniku šikany lze považovat nepříznivé podmínky při formování osobnosti dítěte a jeho schopností reagovat na prostředí a začleňovat se do něj a to v období předškolního a raně školního věku. Na rozvoj šikanování, jako konkrétní formy asociálního chování se podílí celá řada faktorů:

- Typické osobnostní charakteristiky agresorů i obětí šikany.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům a jiným lidem.
- Nedostatečná péče o výchovu. Není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než je agrese.
- Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostném pořádku, když větší a silnější týrají menší a slabší. Potom nepřekvapuje, že oběti jsou mladší a slabší.
- Nízké sebehodnocení. Děti, které o sobě slyší jen negativní výroky, přirozeně ani svoji osobu nijak příznivě nehodnotí. Vidí svět, jako cosi nepřátelského a na nepřátelské prostředí pak preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti a tímto způsobem si získávají pozornost okolí. Jejich negativní proslulost je pro ně lepší než žádná.
- Nižší socioekonomická úroveň rodiny.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. Nastávají případy, že jedinec šikanuje jiného jedince jen proto, aby se začlenil do skupiny podobně chovajících osob a získalo zde své přátele.
- Absence právního vědomí a možnosti postihu.
- Anonymita prostředí (internáty, domovy, věznice apod.).
- Neinformovanost rodičů, pedagogů o existenci a problémech šikany.

Podmínky vzniku šikany lze spatřovat kromě nedostatků v rodinné výchově i v dalších faktorech, jako je nízká úroveň až úplná absence vhodných aktivit ve volném čase, dále pak nedostatečná výchovná práce a vliv školy, nedostatečná mravní a citová výchova, absence právního vědomí a možnosti postihu. Svou roli jako příčina samozřejmě sehrává i nedostatek vlastních životních zkušeností, neschopnost mladého člověka správně reagovat na některé situace.

Současná rodina za posledních 50 let prošla rozmanitým vývojem. Dnes přibývá rodin s jedním rodičem, z velké části jsou rodiny rozděleny v důsledku rozchodů a rozvodů, začínají převažovat rodiny ve vztahu nesezdaného soužití (heterosexuální a homosexuální partnerství s dětmi). Rodinná výchova je základem a má určující význam při formování osobnosti dítěte i jeho mravního rozvoje. Každý mladý člověk si má ze své rodiny odnášet do života správný vztah a pak úctu k základním principům a hodnotám.

Přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se v kolektivu lidí. Děti a mládež se sdružuje v různých partách. Party jsou nežádoucí v případech, kdy vystupují protispolečensky, agresivně, prosazují rasovou nesnášenlivost. Člověk s nedostatkem zkušeností je velmi citlivý na vliv okolí. Velmi snadno se dostane do party zejména v případech, kdy je parta řízena silnou osobností.

Dalším možným vlivem je nedostatečné působení školy, jenž je neoddelitelnou součástí výchovy každého mladého člověka. Spoluvytváří jeho základní citové hodnoty a tedy přímo působí na formování jeho osobnosti. Vztah dítěte (různého věku) ke škole je velkou měrou ovlivňován především osobností učitele, ale i celkovou organizací školní výuky. Proto význam školy a školních zkušeností je pro vývoj dětí mimořádný. Poprvé je vymaněno z rodinného prostředí, vstupuje do nového velkého světa, kde je posuzováno podle své práce, svých výkonů, schopností i dovedností a hlavně není přijímáno bezpodmínečně. Stává se součástí konkurenčního prostředí vrstevníků. Dostává příležitosti získávat pozitivní hodnocení svým vlastním úsilím. Škola je socializační prostředí, které poskytuje mnoho příležitostí k novým zkušenostem dítěte. Děti se zde naučí přijímat autoritu, vytvářet vztahy k spolužákům i učitelům, dokáže zvládat konflikty, podřizovat se společným zájmům, odsunovat okamžité uspokojení svých vlastních potřeb.

1.8 Metody řešení šikanování

Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všímat dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.

Rozeznáváme dva hlavní důvody proto, aby se šikanování začalo vyšetřovat. Jsou to přímo alarmující signály a dále signály nepřímo varující. Tyto signály je nutné brát za všech okolností vážně a situaci prověřit odborným šetřením. Při první orientaci při vyhodnocování situace je přirozené opřít se o nejnápadnější zřetelné projevy násilí, při zhodnocení projevu násilí vždy musíme posoudit, zda jsou přítomny znaky šikanování: samoučelnost agrese a nepoměr sil. Alarmující signály se nemohou ponechávat pouze náhodě tak jako dosud. Je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků. Nepřímo alarmující signály jsou stejně důležité, ale jsou málo zjevné. Zahrnují se mezi ně nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc, které často unikají pozornosti pedagogů. K tomu, aby je bylo možné zachytit a vyhodnotit jako podezřelé, je nutné rozumět vnitřnímu rozměru šikanování a znát jejich podoby.

Před tím, než zahájíme vyšetřování, je velice nutné poznat nejdříve závažnost onemocnění skupiny, která nám umožní rozeznat, o jak složitý kriminalisticko - psychologický problém se jedná. Náročnost vyšetřování spočívá především v požadavku na praktické znalosti skupinové dynamiky šikanování a na využití speciálních diagnostických metod.

1.8.1 Postup vyšetřování

První typ, který je méně časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti, se nazývá „**strategie první pomoci**“. Jedná se o strategii lokální a vnější (díleč specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků).

Druhý typ je strategie vnitřní a globální (postižení vnitřního vývoje – postoje k šikanování, speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků). Tento druhý typ strategie je používán pro vyšetřování pokročilých šikan a vyžaduje vysoce odborné a vysoce psychologicky „tvrďší“ postupy, jelikož organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Téměř všichni nebo dokonce úplně všichni lžou a zapírají, běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. V tomto případě je nutné použít metody kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověření pravdivosti výpovědí.

Strategie vyšetřování má pět kroků, je univerzální, což znamená, že ji lze použít ve všech případech první pomoci.

Vlastní strategie vyšetřování

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace oběti a agresorů!)
4. Zajištění ochrany obětem
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Pořadí je stále, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na zajištění ochrany obětem. Ten není pevný, ale lze ho podle potřeby měnit. Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že musíme nalézt odpovědi na následující otázky, jako např. (kolik je obětí, případně kolik je obětí, kdo je agresorem, popř. kolik je agresorů, kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem, co kdy a jak dělali agresoři konkrétním obětem, k jak závažným a manipulativním projevům došlo, jak dlouho šikanování trvá). Výpovědi k jednotlivým otázkám je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. Nejdůležitější je vypracování přehledu hlavních typů agresorů (iniciátorů, aktivních účastníků a agresorů, kteří jsou současně obětí), u jejich jmen si poznamenáme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali. Je to důležité pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku. Potřebujeme to však i pro sebe, abychom byli chráněni před stížnostmi rodičů agresorů. Hlavně při pokročilých šikanách si stěžují rodiče nejenom nadřízeným orgánům, ale komukoliv až po prezidenta republiky a chrání své děti (nebo sebe) za každou cenu.

Za účelem porozumění strategie a propojenosti:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi

Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli!)

2. Nalezení vhodných svědků

Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotní pravdivě vypovídat.

3. Individuálně případně i konfrontační rozhovory se svědky

Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Za zásadní chybu se považuje konfrontace obětí a agresorů. K této situaci nutně dochází při soudním procesu s mladistvými pachateli. Vždy je to bolestivé a velmi nevýhodné pro oběť, proto se stává, že svou pravdivou výpověď později odvolá.

4. Zajištění ochrany obětem

Pořadí čtvrtého kroku není tedy pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se domluvíme a zajistíme jí bezpečný odchod domů.

U počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili tzv. **funkční pojistku bezpečnosti**. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zaprou a podezření vyvrátí a zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zmatení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“. Setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i je samé před následky jejich činů. *„Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Například je upozorníme, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně to bude ohlášeno policii apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi. Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Pouze někdy ho lze využít pro doplnění a potvrzení informací,*

a to buď svalováním viny jednoho agresora na druhého, nebo konfrontaci jejich výpovědí. Samotné výpovědi jsou spíše zajímavé svou bizarností a zaslepeností“.⁶

Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzv. **"školního lynčování"** je nutný následující postup:

- překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti,
- domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování,
- zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi,
- pokračující pomoc a podpora oběti,
- nahlášení policii,
- vlastní vyšetřování.

Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.).

Dílčí závěr

Znalost příznaků a příčin šikanování, schopnost včasného či dokonce předčasného odhalení potencionální oběti a agresora je jedním ze základních předpokladů pro včasnou a razantní reakci. Realita však ukazuje, že po odhalení brutální šikany jsou předchozí varovné signály přehlíženy, zjednodušovány a někdy i překrucovány. Velmi často se ptáme, jak to že si toho nikdo dříve nevšiml a jsme přesvědčeni, že nám by podobná situace neunikla. A to je základní chyba. Teprve případ v našem okolí nám dokáže otevřít oči. Diagnostiky a odborníky se stáváme „s křížkem po funuse“. Nejbolestivějším problémem šikany je schopnost a ochota daný jev řešit, nepřehlížet ho a nekompromisně se s ním vypořádat a to tak, že se oběť nestane poraženým, ale tím, kdo v dané situaci „vyhrál“.

2 Šikana z právního hlediska

Podle právníka Oldřicha Choděry je pojem šikana v právní praxi používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost". Není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou

6 BENDL, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003

nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, kdy se tak děje úmyslně. Dále musí být splněny tyto podmínky:

- pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu popsaného v trestním zákoně
- musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti nikoli malá
- jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek jako trestný čin považován. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona (Zákon č.140/1964 Sb.) a to jako:

- trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231),
- trestný čin vydírání (podle § 235),
- trestný čin útisku (podle § 237),
- trestný čin loupeže (podle § 234),
- trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221),
- trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257),
- trestný čin znásilnění (podle § 241), či pohlavního zneužívání (podle § 242).

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). Pokud se takového činu dopustí mladiství nazývá se proviněním (podle trestního zákona a trestního řádu a novely Zákona č. 218/2003 Sb.). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídít ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů.

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. V případě právní subjektivity je odpovědnost na škole, v opačném případě zřizovatel školy. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán.

Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i škody vzniklé rodičům dítěte

v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod.

Odpovědnost rodičů může být stanovena v souladu s trestním zákonem, který stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí. Podle trestného činu ohrožování mravní výchovy (podle § 217) lze postihnout rodiče, jejichž děti se dopouštějí protispoločenských a asociálních jednání.

Dílčí závěr

Zákonné normy nám sice dávají možnosti, jak šikanu řešit, ale k tomu je zapotřebí, aby všechny zúčastněné strany měli na tom zájem. Hlavně u pachatelů mladších 15-ti let, kdy se rodiče všemožnými způsoby snaží výsledek zlehčit. Ovlivnit oprávněné strany tak, aby problémy neřešily. Jsou si totiž vědomi následků, které by z toho pro ně plynuly, kdyby se o tom někdo z jejich okolí dozvěděl. Společenská izolovanost, ztráta prestiže či obecné opovržení od známých a spolupracovníků. Vždy se v naší společnosti najde někdo ovlivnitelný, který danou situaci nakonec „zamete pod koberec“.

3 Prevence šikany

3.1 Prevence šikany obecně

Prevence šikany je na místě tam, kde k ní dosud nedochází, respektive kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě, a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin, aby se problémy neopakovaly.

O šikanování je potřeba mluvit otevřeně, s vážností a patřičnou pozorností a jako každému jinému problému je lépe předcházet, protože prevence je vždy efektivnější a i levnější než následná opatření.

3.1.1 Primární prevence

Cílem primární prevence je snížení pravděpodobnosti výskytu a vzniku šikany. Je zaměřena proti vzniku rizikových skupin, rizikových životních situací. Současně však musí podporovat zdravý vývoj dítěte a rodiny, vytvářet vzdělávací programy. Metody primární prevence jsou různorodé a můžeme je rozdělit do několika skupin.

Výchova dětí a mládeže

Zde je nutné záměrné působení na děti a mládež ve školkách, školách, výchovných ústavech, internátech. Je důležité pro děti vytvářet pestrou nabídku zájmových programů pro volný čas s využitím jejich tvůrčích aktivit.

Vzdělávání rodičů, pedagogů, vychovatelů

Tato prevence se zaměřuje na rodičovskou odpovědnost a také na profesionální odpovědnost pedagogů. Je orientována na osvětu rodičů a pedagogů zaměřenou na informace o právech dítěte, o zabezpečení přiměřené péče a s tím související přiměřenosti požadavků kladených na dítě.

Široká osvěta veřejnosti a obecná opatření ve prospěch dětí

Aktivita jsou zaměřeny na působení na veřejnost tak, aby se dětem vytvářela příznivá společenská atmosféra. Velkou úlohu zde mají tisk, sdělovací prostředky, internet, škola. Patří sem i všechny zákony, vyhlášky a směrnice, které se dotýkají této problematiky.

Výchova pedagogů a lékařů

Při studiu budoucích lékařů a pedagogů na vysokých školách je třeba zabezpečit výuku o ochraně zdraví a zdravého vývoje dítěte, zaměřené na znalosti o věkových zvláštěnostech a krizových vývojových obdobích. Každý lékař i učitel musí zvládnout poznatky psychické, fyzické, sociální a emoční zátěži.

3.1.2 Prevence sekundární

Zaměřuje se na rizikové skupiny dětí, u nichž se šikana již objevila. Jde o onemocnění celé skupiny, neboť nejde jen o agresora a oběť, ale k šikaně mohlo dojít, musí nastat uvnitř skupiny nezdravé prostředí. V každém z nás existuje úzkost, záleží na každém, jak se s ní dokáže vyrovnat, jak ji potírá sám u sebe a zda ji nevyužívá ve svůj prospěch u ostatních. Prevence spočívá v práci s celou postiženou třídou – komunitou. Nejdůležitější je včasné poskytnutí první pomoci, zejména pak vhodná diagnostika a optimální způsob vyšetřování. Hlavními zásadami při šetření jsou:

„1. Chránit zdroj informací a neprozradit ho.

2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

3. Vyslechnout poškozeného, obviněného, svědky každého zvlášť a později konfrontovat jejich výpovědi.

4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat“.⁷

V 90. letech se na pedagogických fakultách metodice vyšetřování šikany nevěnovala dostatečná pozornost, ale dnes se situace mírně zlepšuje. Jsou pořádány různé semináře a kurzy, na kterých se učí pod vedením odborníků zvládat podobné

situace. Cílem je nejen zvládnout první pomoc při odhalování šikany, ale především naučit budoucí pedagogy správnému postupu při diagnostice a stanovení způsobu postupu vyšetřování.

3.1.3 Prevence terciární

V tomto případě lze o ní mluvit tehdy, když dítěti již bylo ublíženo a je nutné zajistit, aby se to neopakovalo a dítě dále nebylo poškozováno. Poškození, ke kterému došlo, bylo omezeno na minimum. Zde je nutné se zaměřit na příčiny. Na neúměrnou zátěž ve školách, zlepšení klimatu třídy, nutnost zajistit práci proškolených výchovných poradců, případně existenci schránek důvěry.

Aby prevence v celé oblasti školství byla účinná je nutné vypracování pečlivého celostátního programu, který by měl charakter systémového řešení a usiloval by o tyto možnosti preventivního působení.

3.2 Prevence a řešení šikany na základních školách

3.2.1 Překážky při řešení šikany

K řešení šikany je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Základní podmínkou je, aby zde byla snaha řešit problematiku šikanování ze strany vedení školy, učitelů, rodičů, ministerstva školství a dalších institucí.

Mnoho faktorů však brání efektivnímu řešení šikany. Mezi ně patří hraní „mrtvého brouka“ ze strany školy, která úmyslně popírá šikanu na škole, zatloukání agresorů, strach oběti, nekompetentnost učitelů nebo „házení klacků pod nohy“ ze strany rodičů. K faktorům, které komplikují řešení šikany patří nepřehledná situace. Velmi těžko se rozpoznává, kdo je agresor a kdo oběť, neboť oběť může být tyranizováním rovněž dohnána k agresí. To vede k nepřehlednosti situace.

Mezi další faktory můžeme zařadit ředitele a vedení škol. Vedení školy nemá zájem přiznat šikanu, protože v dnešní době probíhá boj o každého žáka, lze tedy těžko předpokládat, že škola otevřeně přizná problémy šikany. Bojí se také reakcí České školní inspekce, rady školy a dalších institucí.

K velmi závažným faktorům bych také přiřadil nedostatečné pravomoci školy. Agresori dobře ví, že za své chování nebudou potrestáni a to ze dvou důvodů: škola nemá žádné velké pravomoci nebo proto, že si málokdo troufne šikanu řešit.

⁷ ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha, Portál 1995

Pro zlepšení situace by měla mít škola větší kompetence a žáci by měli vidět okamžitý zásah ze strany školy.

Nesmím opomenout ani faktor učitelů. Někteří třídní učitelé o šikaně ve své třídě ví, ale nikomu to nepřiznávají. Jiní zase zasahují pouze v případě, kdy jde o fyzické násilí nebo ztrátu osobních věcí.

Hlavním faktorem jsou především žáci. Oběti šikany mají strach vše oznámit blízké osobě. Je pro ně těžké si přiznat, že je někdo týrá a nemá rád. Někdy šikanovaný jedinec může vypadat jako žalobníček či zrádce. Většina dětí se bojí zabránit šikaně, mají obavu, že příště si agresor vybere za svou oběť je.

Posledním faktorem, který brání řešení šikany jsou rodiče a to tím, že své děti cíleně vedou k násilí, aby se dokázali uplatnit v třídním kolektivu nebo tím, že komplikují samotné vyšetřování, nepřipouští možnost, že by jejich dítě nemohlo být agresorem a nespolupracují se školou.

3.2.2 Možnosti úspěšného řešení šikany

K úspěšnému čelení šikaně je zapotřebí vytvoření vhodných podmínek. Respektování určitých zásad, používání adekvátních metod s ohledem na konkrétní situaci. Základním předpokladem pro úspěšný boj se šikanou je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole. K dalším patří odvaha obětí a okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty a vést o nich řádné záznamy. Patří sem i odborná vybavenost učitelů a ostatních pedagogických pracovníků. Je důležité, aby se s podstatou, příčinami, formami, metodami prevence a důsledky šikany seznámili všichni na škole. Pedagogové by se měli vyvarovat hrubých chyb. Mezi další předpoklady patří autorita učitele a důvěra k němu.

Předpokladem úspěšného boje s šikanou je **komplexní přístup**. Zapojit do tohoto boje každého, kdo má se školou co dočinění. Proto je nutné zapojit rodiče, instituce, další zainteresované osoby, které budou klást důraz na prevenci násilí mezi vrstevníky. Do prevence se musí zapojit všichni žáci, celý učitelský sbor, výchovní pracovníci a v neposlední řadě rodina.

3.2.3 Prevence a řešení šikanování ve školách

Nerealizovatelná opatření

Šikany bychom se ve školách zbavily jednoduchým způsobem, v praxi těžko realizovatelným. Proto jde spíše o úvahy. Možností by bylo vyloučení agresora ze školy

a to lze provést pouze formou dohody s rodiči agresora a ředitelem jiné školy. Dalšími alternativami by zavedení domácí školy nebo zrušení škol.

Atraktivní výuka a školní programy

Škola nabídne žákům takové programy, které jim v podstatě ani neumožní pomyslet na chování agresivní, násilnické, problémové. Nabídne jim výuku pestrou, poutavou, zajímavou. Atraktivnost dodávají aktivizující metody výuky a poutavý školní program.

Prostředky k odhalení a diagnostikování šikany

Základním krokem je připustit si existenci šikany. Další práce spočívá ve snaze ji odhalit i spolu s jejími projevy, oběťmi a agresory. K tomu slouží řada nástrojů, k nimž řadíme metody pozorování (zaměřené na přímé a nepřímé znaky šikanování viz příloha č.5.), rozhovory, dotazníky, schránky důvěry, sociometrické šetření.

„Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všímat dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.“⁸

Dozor

Učitelé vykonávají dozory o přestávkách, v šatnách, v jídelně, na různých školních akcích proto, aby omezili volný pobyt žáků ve škole, zamezili vulgaritě, agresii a šikaně. Učitel má možnost okamžité reakce na chování žáků a bezprostřední řešení problému. Výhodou je osobní kontakt s učitelem

Mnohé školy podceňují nebo nedoceňují význam dozorů o přestávkách. Kromě učitelů a pedagogických pracovníků mohou dozor vykonávat i rodiče, ale i zodpovědní žáci (hlídka proti šikanování) nebo samotní agresori, pověřeni ochranným dohledem nad oběťmi. Další možností leč nákladnou možností je audiovizuální dohled (kamery).

„Dozor patří mezi povinnosti učitele vyplývající z pracovního řádu pro pedagogické pracovníky.“⁹

Práce s oběťmi šikanování

Mezi možnostmi, jak šikaně předcházet i čelit, patří práce s potencionálními oběťmi šikanování.

1. Žáci mají možnost se vyhnout rizikovým místům šikany. Mohou se zdržovat ve skupině svých kamarádů a tím čelit šikanování.

8 BENDL, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003

9 BENDL, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003

2. Potencionální oběť i oběť samotná se musí vybavit odolností vůči projevům nepřátelství a agresivity ze strany spolužáků. K tomu mohou sloužit některé cvičení a hry. Příkladem může být trénink asertivity, humor, pěstování sportu apod.

3. Posilováním sebevědomí obětí. Nejúčinnější ochrannou proti agresorům je sebedůvěra a sebevědomí. Okolí záutočí, pokud je nedostatek sebedůvěry a pozitivního myšlení o sobě.

Práce s agresory

Je nedílnou součástí prevence a řešení šikany. Jde především o tlumení sklonnů těchto dětí. V jejich agresi mohou být skryty pocity méněcennosti, malé sebevědomí, nízká sebedůvěra, vyplývající z jiných problémů. Práce spočívá v budování osobní perspektivy, vciťování se agresorů do role obětí, uplatňuje se behaviorální přístup.

Učitel pracuje s agresorem na stanovení vhodných cílů v oblasti chování a na výběru odpovídajících odměn za jejich splnění a odpovídajících trestů za jejich nedodržení. Tyto přístupy jsou v praxi velmi účinné. Příkladem je získávání agresorů na svou stranu, usmíření agresora a oběti nebo převedení agresora do jiné třídy.

Práce se všemi žáky

Žáci by měli být o problematice školní šikany dobře informovaní. A to formou různých letáčků, brožur, jednotlivých předmětů viz. příloha č.3. Žáci spolu s učiteli se podílejí na sestavení školního řádu. Tím jsou vedeni k demokracii, k aktivnímu přístupu a k pravidlům společenského soužití. Příkladem jsou školní smlouvy, charty proti šikanování, petice proti násilí a šikaně ve škole. Účinným prostředkem proti šikanování je pěstování spolupráce mezi žáky například zadávání agresorovi a oběti společný úkol, projektové dny. Je nezbytné vytvořit také zdravé jádro třídy, které nebude šikanu tolerovat. Preventivním prostředkem může být i mravní výchova. Žáci by se měli učit úctě k člověku, toleranci a solidaritě, měli by se učit pomáhat druhým.

Podíl žáků na prevenci a řešení šikany

Jednou z možností jak zapojit žáky do života školy je prostřednictvím žákovské samosprávy. Žáci se tak mohou podílet na chodu školy případně na její organizaci stávají se aktivními činiteli a hýbateli školního života. Žákovská samospráva předpokládá jak komunikaci mezi žáky, tak i mezi žáky a učiteli. Učí je argumentovat, hájit svá stanoviska a vyjednávat., Vychovává k sociálnímu cítění, přispívá k rozvoji samostatnosti. Vyžaduje vzájemné naslouchání, toleranci a ohleduplnost k názorům

ostatních“.¹⁰ Žákovská samospráva je prostředkem výchovy charakteru žáků. Vytváří veřejné mínění ve třídě (škole).

Spolupráce školy a rodiny

Do problematiky šikany je nutné zapojit i rodiče. Spolupráci školy s rodinou můžeme rozdělit na dva celky: spolupráce se všemi rodiči a spolupráce s rodiči agresorů a obětí.

Spolupráce se všemi rodiči

Školy se snaží zapojit rodiče do školního dění (třídní schůzky, konzultační hodiny, školní plesy, akademie, sportovní školní aktivity) a zároveň je upozorňuje na varovné signály šikanování viz příloha č.6. Škola by měla v oblasti spolupráce s rodinou plnit následující koly: osvětové, koordinační, poradenské viz příloha č.4.

Spolupráce rodičů šikanovaných a šikanujících dětí

Rodiče agresorů se ve většině případů vůbec nedozvědí, že jejich dítě šikanuje jiné dítě, protože dotyčný se s tím doma nepochlubí. Pokud ovšem škola rodiče o prohřešku jejich dítěte informuje, pak téměř všichni rodiče reagují nevhodným způsobem.

Buďto rodiče neunesou pravdu, odmítají jakékoliv vyšetřování, své dítě i výsledky vyšetřování chrání všemi možnými prostředky, nebo chápou prohřešek svého dítěte jako důvod k tělesným trestům, což vede spíše k podpoře agrese než k jejímu oslabení a poslední postoj, který rodiče zaujmou je, že s činem svého dítěte souhlasí a vítají ho jako projev tzv. ostrých loktů, se kterými se v dnešním světě neztratí.

Rodiče obětí se o šikaně svých dětí dozvídají častěji než rodiče agresorů, poněvadž některé děti se doma svěří se svým trápením, nebo příznaky šikanování mohou být tak zřejmé, že samotný rodič pochopí, o co jde. Oběti rodiče ve většině případů prosí, aby do celé záležitosti nezasahovali, škole nic neoznámili a protože rodiče „vyměknou“, tak svým dětem vyhoví a nic neoznámí. Buď tedy nevěří, že učitelé jsou schopni a ochotni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, anebo si myslí, že šikanování je součástí dětství, které si dítě musí vytrpět. Nastávají i případy, kdy rodiče dítě utvrdí v tom, že se ani bránit nemá. Ve své bezradnosti mohou obvinít dítě, že si za to může samo a také ať si to samo vyřeší.

¹⁰ BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha, ISV 2003

Spolupráce školy s institucemi

Škola ve spolupráci s institucemi, které se věnují problematice šikanování se snaží předcházet a řešit šikanu a přispívat k jejímu omezení. K těmto institucím patří MŠMT ČR a jeho legislativní a jiné iniciativy v rámci prevence a řešení šikanování na školách, Policie ČR. Pedagogicko psychologické poradny, odbory sociálních věcí (kurátor pro mládež), střediska výchovné péče (pro děti a mládež), dětská krizová centra, diagnostické ústavy a psychiatrické léčebny.

Dílčí závěr

Šikana jako patologický jev je záležitostí celé skupiny a její řešení musí vycházet od samotných žáků. Úspěšným předpokladem v boji proti šikaně je uplatňování systémového přístupu, které spočívá v budování demokracie ve třídě, vytváření zdravého žákovského kolektivu, posilování sebedůvěry a sebevědomí. Vyžaduje také určité schopnosti a osobité charaktery učitelů. V současnosti existuje celá řada názorů, výkladů a postupů, jak šikaně předcházet a řešit ji. Za nejucelenější z odborných studií považuji práci Michala Koláře: „Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních“, který byl realizován v letech 2002/2003.

II. Praktická část

1 Aplikační část – vlastní výzkum

1.1 Rozšíření šikany na škole a její diagnóza

Mezi základní metody, jak získat údaje o tom, kolik dětí se setkalo se šikanováním, je použití mezinárodně uznávané standardní metody. Jedná se o soustavu jednoznačně formulovaných a především cílených otázek písemnou formou tzv. anonymní dotazník. Výhodou dotazníku je anonymita, získání odpovědí od všech žáků a zejména množství informací pro vyhodnocení. Nevýhodou je skutečnost, že odpovědi mohou být zkreslené ať již záměrně, či z důvodu nepochopení otázky.

Pro svůj výzkum jsem převzal dotazník M. Koláře a doplnil ho o vlastní otázky zaměřené na právní odpovědnost mládeže i rodičů, na údaje o rodině, o úloze party, o volném čase – tedy na základní podmínky, které se podílejí na formování mladého člověka.

Výzkum byl prováděn na ZŠ Vyškov, Nádražní 5 ve Vyškově v měsíci květnu a červnu 2007. Výběrovým souborem bylo 374 žáků druhého stupně této školy (185 chlapců a 189 dívek), přičemž třídy s označením A a B v jednotlivých ročnících jsou třídami s rozšířenou výukou matematiky (třídy A) a hudební výchovy (třídy B). V šestém, osmém a devátém ročníku byli žáci tříd A, B, C, D. Pouze 7. ročník tvořilo pět tříd: A, B, C, D, E.

Práce je zaměřena na problematiku šikany na základních školách. Úkolem mého výzkumu je zjistit, zda ve třídách, kde se výzkum prováděl, existuje šikana. Pokud bude výskyt šikany prokázán, položil jsem si tyto otázky a stanovil hypotézy, které po skončení výzkumu budu moci potvrdit nebo vyvrátit.

1. Jsou více šikanováni chlapci nebo dívky?

Hypotéza

Podle mého názoru se během výzkumu prokáže, že chlapci budou šikanováni více než dívky. V tomto pubertálním období jsou chlapci fyzicky zdatnější a mohou své síly více zneužít než křehké dívky.

2. Jsou rozdíly v šikanování mezi třídami výběrovými a standardními?

Hypotéza

Domnívám se, že se výzkumem prokážou rozdíly v šikanování mezi těmito třídami. Žáci standardních tříd, které neprošli přijímacím řízením nebo nebyli přijati do tříd s rozšířenou výukou matematiky a přírodovědných předmětů nebo s rozšířenou výukou hudební výchovy, budou dle mého názoru žáky s vyšším podílem šikany.

V těchto třídách převládají žáci s výukovými obtížemi, ze sociálně slabších a neúplných rodin.

3. Jsou si žáci vědomi trestní odpovědnosti za své jednání a chování?

Hypotéza

Nejpravděpodobnějším výsledkem této části výzkumu očekávám to, že většina žáků je si vědoma trestní odpovědnosti za své jednání a chování, neboť jsou v rámci výuky zejména v hodinách občanské nauky a rodinné výchovy dostatečně informováni o této problematice.

Tento anonymní dotazník patří mezi explorativní metody výzkumu. I když byl dotazník převzat od Koláře, muselo se při jeho sestavování postupovat následovně: nejprve vytýčit správně problém, znalost prostředí a problému a zejména účelnost otázek. Otázky v dotazníku byly zaměřeny především na zjištění základních dat, které se týkaly rodinného zázemí, trestní odpovědnosti žáků, volného času, zájmů rodičů o své děti, o výskytu šikany na škole, tedy na faktory, které se výraznou měrou podílejí na formování mladého člověka. Otázky by neměly být kladeny tak, aby se na ně těžko odpovídalo, měly by být kladeny od nejjednodušších po nejsložitější, především by měly vzbudit zájem respondentů. V dotazníku jsou použity typy otázek otevřených a uzavřených. Otevřené otázky jsou vyjádřeny vlastními slovy opakem jsou otázky uzavřené- stanovené výčtem možností. Data získaná za pomoci dotazníků jsem zpracoval statistickou metodou, pomocí tabulek a grafů, znázornil ty faktory, které jsou pro mou práci významné.

1.2 Dotazník

Třída:

Jsi: chlapec – dívka

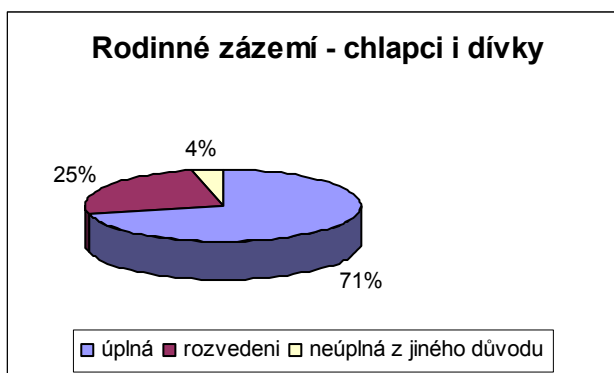
1. Máš ve třídě dobrého kamaráda?		ANO	NE
2. Patříš ve třídě do nějaké party?		ANO	NE
3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?		jedničky a dvojky (samé jedničky)
několik trojek
několik čtyřek
jedna i více pětěk	
4. Jakou známku jsi dostal (a) na vysvědčení z chování?		jedničku
dvojku
trojku	
5. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?		ANO	NE
6. Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?		ANO	NE
7. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)			
	ignorování	posměch	pomluvy
	ponižování	nadávky	bití
	fackování	rány pěstí	Jinak – jak?
8. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno?		téměř každý den
téměř každý týden
asi jednou do měsíce	
9. Kde se to děje?	ve třídě
v jídelně
v tělocvičně	na chodbě
cestou do školy nebo ze školy
na hřišti	v šatně
na WC
10. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?
Kolik je těch, kteří ti ubližují?		dívka
1
2
3
více než 3	chlapec
1
2
3
více než 3
11. Ubližuje ti někdo ze školy?		ANO	NE
12. Jak ti ubližují?(Stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)			
	ignorování	posměch	pomluvy
	ponižování	nadávky	fackování
	pěstí	kopání	rány
	Jinak – jak?		
13. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno?		téměř každý den
téměř každý týden
asi jednou do měsíce	
14. Kde se to dělo?	ve třídě
v jídelně
cestou do školy nebo ze školy	na chodbě
na hřišti	v šatně
v tělocvičně
15. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?		dívka	chlapec

Kolik je těch, kteří ti ubližují?	1	1
	2	2
	3	3
	více než 3	více než 3
16. Řekl(a) jsi o tom někomu?	ANO	NE
17. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?	ANO	NE
18. Myslíš si, že je to dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	ANO	NE
19. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?	ANO	NE
20. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?	ANO	NE
21. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce pomohl a jak? _____		
<hr/>		
22. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?	ANO	NE
23. Zkusil(a) jsi se bránit?	ANO	NE
24. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému? _____		
<hr/>		
25. Ubližuje ti někdo z jiné školy?	ANO	NE
Jak ti bližují? _____		
Kolik jich je?		
26. Jaké je tvé rodinné zázemí?	rodina úplná	
	rodiče jdou rozvedeni	
	rodina je neúplná z jiného důvodu	
27. Jak často se rodiče zajímají o dění ve škole?	zajímají se každý den	
	zajímají se občas	
	nezajímají se téměř nikdy	
28. Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas?	zajímají se každý den	
	zajímají se občas	
	nezajímají se téměř nikdy	
29. Jak často se stýkáš s partou vrstevníků, kamarádů?	stýkám se denně	
	několikrát týdně	
	stýkám se s partou jednou týdně i	
30. Jsi trestně odpovědný od 15 let?	ANO	NE
31. Jsou za tvé chování a jednání trestně odpovědni i rodiče?	ANO	NE
32. Když ti někdo ubližuje, můžeš to sám nahlásit na policii?	ANO	NE

1.3 Výsledky dotazníkové techniky u žáků

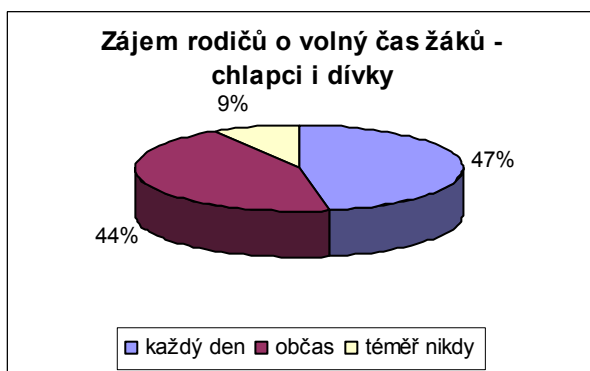
Po zpracování výsledků do tabulek, které uvádím v Příloze č.2, jsem zjistil, že na druhém stupni ZŠ Vyškov, Nádržní 5, se u některých žáků projevil patologický jev – šikana. Proto mohu zhodnotit své stanovené hypotézy.

Celkově v anonymním dotazníku odpovídalo 374 žáků, z toho bylo 185 chlapců a 189 dívek. Tedy porovnatelné skupiny žáků podle pohlaví. 71% žáků pochází z rodin úplných, 25% žáků z rodin rozvedených a pouze 4% žáků z rodin neúplných z jiného důvodu viz graf č.1.

Graf č. 1: Rodinné zázemí žáků

Rodiče se v 47% zajímají každý den o volný čas svých potomků. Protikladem je 44% rodičů, kteří se zajímají o volný čas dětí pouze občas, ale jsou i rodiče tací, kteří se o volný čas svých dětí nezajímají téměř nikdy a to dokonce v 9 % viz graf č.2.

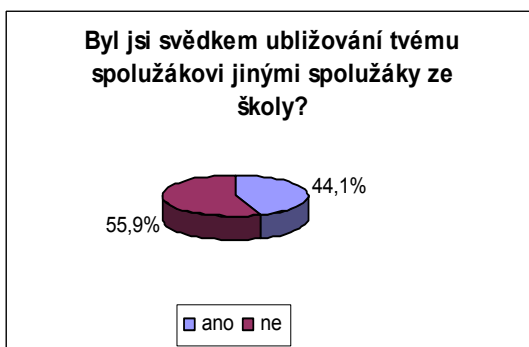
Graf č. 2: Zájem rodičů o volný čas žáků

Z grafu č. 3 vyplývá, že 17% žáků na druhém stupni je šikanováno. Podstatnou věcí zůstává fakt, že 83 % žáků s tímto patologickým jevem nemá nic společného.

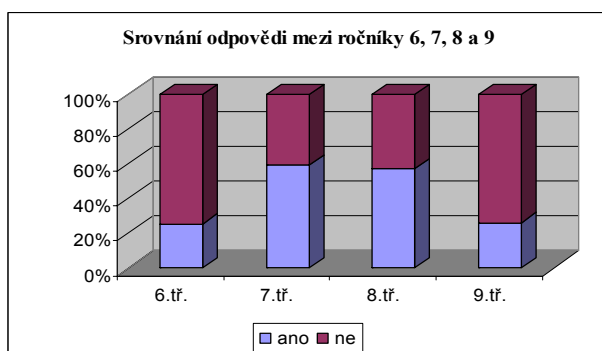

Graf č. 3: Šikanování žáci

Celkem 44% žáků bylo svědkem toho, že bylo ubližováno spolužákovi jinými spolužáky ze školy a 56% žáků svědky ničeho takového nebyli. Při srovnání jednotlivých ročníků nejvíce svědků šikany mají 7. a 8. třídy viz graf č. 4 a č.5.

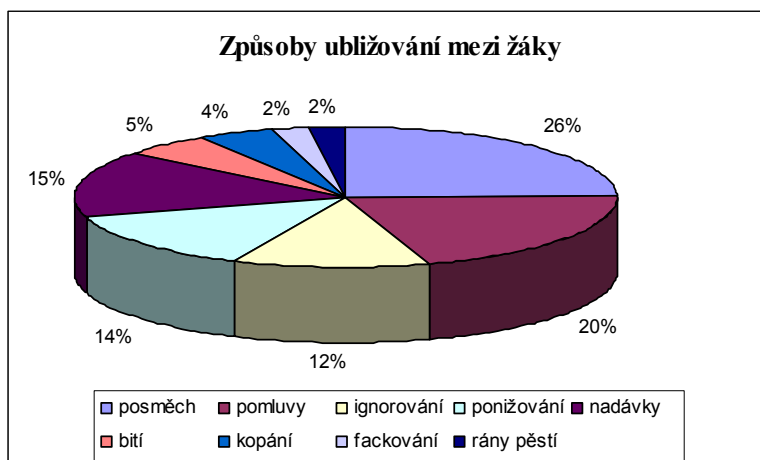
Graf č. 4: Svědci ubližování spolužákům jinými spolužáky

Graf č. 5: Svědci ubližování spolužákům jinými spolužáky podle ročníků

Nejčastějšími způsoby ubližování mezi žáky jsou posměch, pomluvy, ignorování, ponižování, nadávky, tedy formy psychické šikany a to v 87 %. Fyzická šikana tvoří jen 13 %. Nejvíce šikany probíhá v samotných třídách celkem 59 % , pak následuje

šikanování na chodbách – 25 % a poměrně častá je také šikana v oblasti šaten – 13 % viz graf č. 6.

Graf č. 6: Způsoby ubližování mezi žáky

2 Vyhodnocení hypotéz

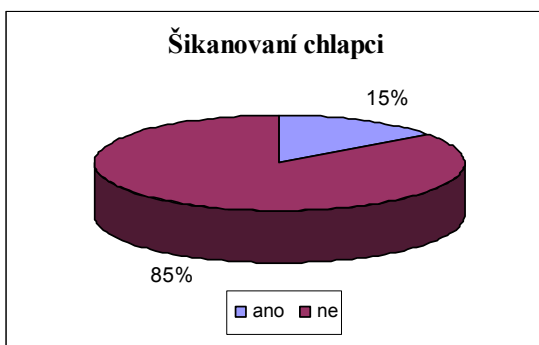
Jsou více šikanováni chlapci nebo dívky?

Výzkumy, které byly v praxi provedeny, nasvědčují tomu, že u dívek je výskyt šikanování nižší než u chlapců. Ovšem z výzkumů, které pocházejí ze Skandinávie a u nás, vyplývá, že české dívky šikanují třikrát častěji než dívky norské a švédské. Samotná praxe přináší dost závažných případů šikany u dívek s převládající psychickou, ale i fyzickou formou.

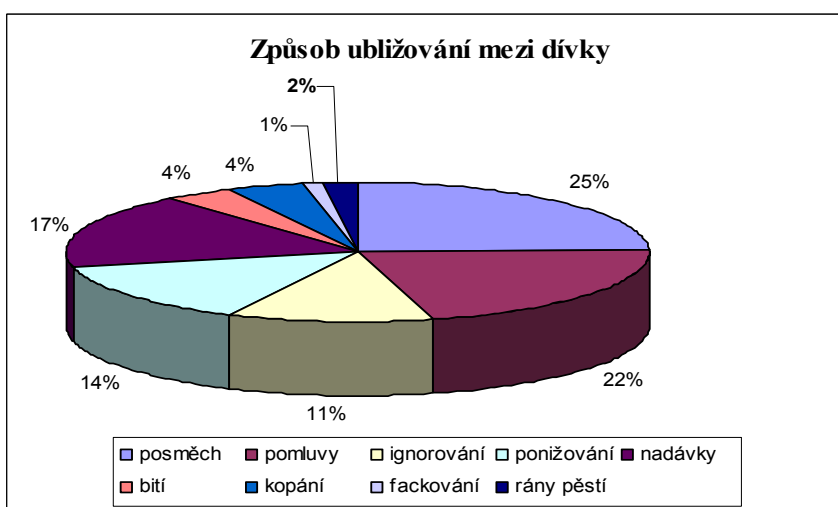
Z grafu č. 7 a č. 8 jasně vyplývá, že jsou v 19 % šikanovány dívky a v 15 % chlapci. Má hypotéza se tedy nepotvrdila, protože u dívek na této škole šikana převažuje. Jedná se převážně o psychickou šikana, což nám dokazuje graf č. 9. Fyzická šikana tvoří pouze malá procenta.

Graf č. 7: Šikanované dívky

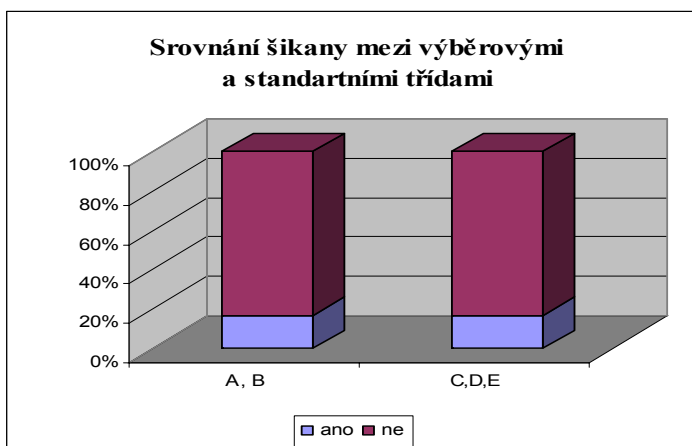
Graf č. 8: Šikanování chlapci

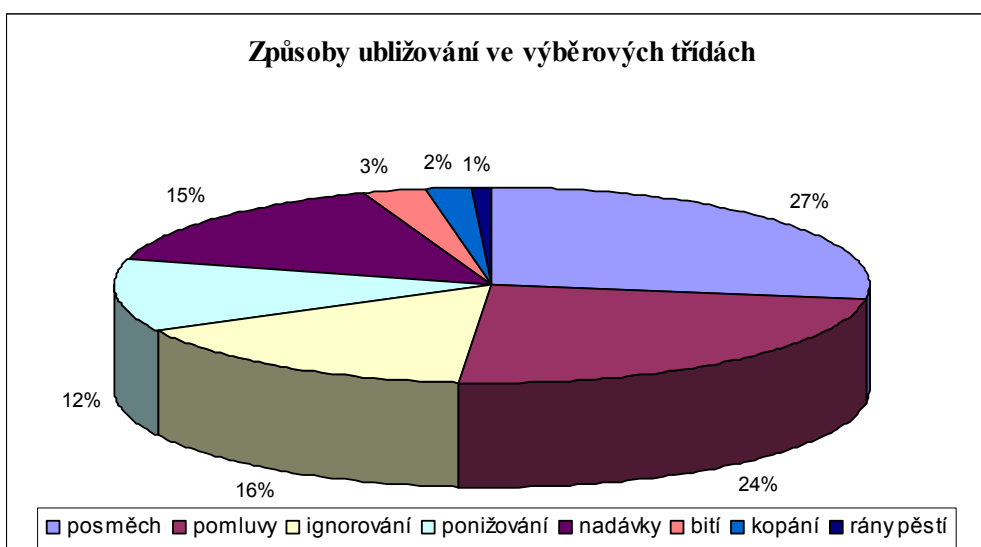
Graf č. 9: Způsoby ubližování mezi dívkami

Jsou rozdíly v šikanování mezi třídami výběrovými a standardními?

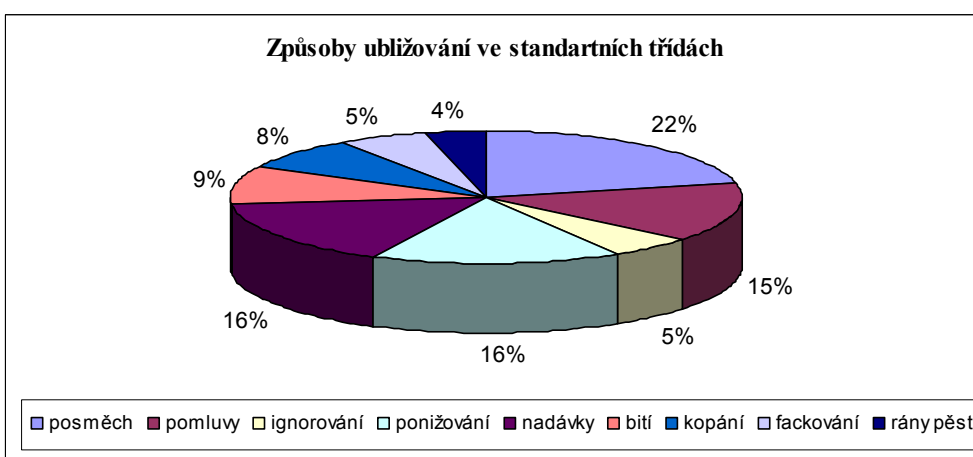
Rozdíly v šikanování mezi třídami standardními a výběrovými opravdu nastaly, což ukazuje graf č.10 a tím byla potvrzena má hypotéza. Poměr výsledků můžeme považovat za zanedbatelný, protože výběrové třídy se na šikaně podílejí 16,8 % a třídy standardní 17,6 %, což je rozdíl 0,8 %. Zajímavé je ovšem to, že ve výběrových třídách, kde je větší rivalita mezi žáky, převažuje šikana psychického rázu v 94 %, fyzická šikana pouze v 6 % viz. graf č.11. U standardních tříd fyzická šikana představuje 26 % viz graf č.12.

Graf č. 10: Srovnání výskytu šikany mezi výběrovými a standardními třídami

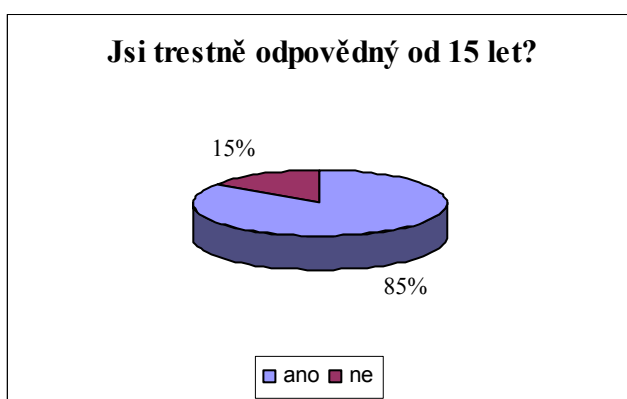
Graf č. 11: Způsoby ubližování mezi žáky výběrových tříd

Graf č. 12: Způsoby ubližování žáků standartních tříd

Jsou si žáci vědomi trestní odpovědnosti za své jednání a chování?

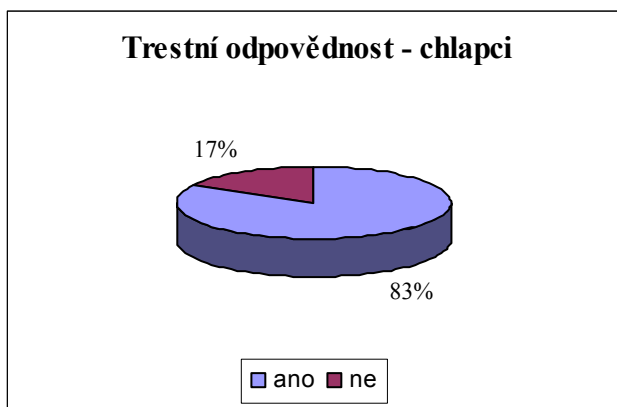
Výsledky této otázky, které jsem zpracoval do grafu č.13 jasně říkají, že žáci zdejší školy jsou dostatečně informováni o trestní odpovědnosti za své jednání a chování, v 85 % žáci ví, že mohou být za své protiprávní jednání a chování trestně odpovědní, pouze 15 % žáků se domnívá, že za ně bude potrestán někdo jiný. Má hypotéza se v tomto případě potvrdila. Rozdíly v odpovědích chlapců a dívek jsou minimální viz. graf č.14 a č.15. Srovnání tříd standardních a výběrových dokládá graf č. 6. Standardní třídy měly menší znalosti o trestní odpovědnosti než třídy výběrové.

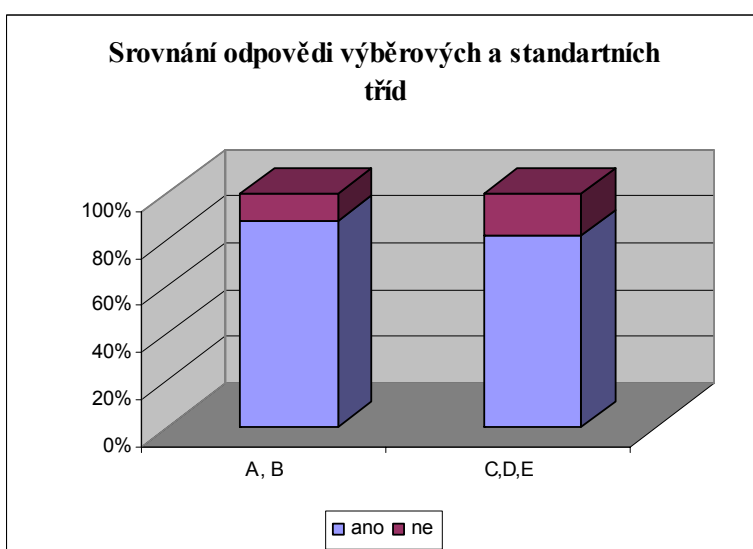
Graf č. 13: Trestní odpovědnost žáků

Graf č. 14: Trestní odpovědnost dívek

Graf č. 15: Trestní odpovědnost chlapců

Graf č. 16: Srovnání odpovědi žáků výběrových a standardních tříd

3 Vzorový program prevence

Podle výsledků výzkumu se na Základní škole Vyškov, Nádražní 5, Vyškov onemocnění šikanou projevilo. Proto jsem vypracoval dle metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení platného od 1.1.2001, č.j. 14514/2000-51 vzorový program prevence, který by měl být součástí plánu práce školy pro školní rok 2007/2008 a pokládá se za závazný pro všechny pedagogické pracovníky.

Cílem programu je zabránit výskytu šikany na škole, zaměřuje se na předcházení a zmírnění následků šikany. Všichni učitelé, žáci a rodiče jsou seznámeni s nabídkami služeb výchovného poradce, školního metodika prevence sociálně – patologických jevů a mohou se na ně kdykoli obrátit.

Primární prevence

Žáci i pedagogové by měli vědět, že určité formy chování nejsou neškodnou legrací, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro jejich oběti, tak pro její pachatele.

Osobnostně – sociální výchova ve vyučování

Každý pedagogický pracovník vede důsledně a systematicky žáky k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektující identitu a individualitu žáka. Rozvíjí u něj: pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka, respekt k individualitě každého člověka, etické jednání a jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Konkrétní metody:

- vytvářet příznivé klima ve škole, respekt k právům žáků,
- při vyučování bude podporováno kooperativní vyučování,
- pravidelná setkání ředitele školy s žáky v rámci „žákovské samosprávy“,
- několikadenní pobytové soustředění (školní výlety, školy v přírodě, lyžařský výcvik apod.) budou zaměřené na vzájemné poznávání kladné kolektivní vztahy,
- v hodinách rodinné a občanské výchovy budou žáci zapojeni do aktivit rozvíjející jejich osobnost a podporujících soudržnost skupiny.

Program pro jednotlivé ročníky na 2. stupni ZŠ

Přechod na druhý stupeň přináší řadu změn a z nich vyplývajících zátěžových situací – změna třídního učitele, střídání vyučujících v jednotlivých předmětech, odchod spolužáků a příchod nových spolužáků, zvýšené nároky na objem a strukturu učiva.

6.ročník

Vhodné je metody založit na aktivní práci skupiny i každého jednotlivce. Je nutné stanovit pravidla soužití ve skupině –aktivní naslouchání, pravdivost, důvěryhodnost, tolerance, osobní nasazení. Celý program je vhodné doplnit hrami s nácvikem verbální a nonverbální komunikace, hrou na sebezpoznání, simulačními hrami a relaxačními aktivitami. Úkolem je vytvořit dobře fungující tým žáků a učitelů.

Konkrétní metody programu:

- vzájemné poznávání účastníků,
- vytváření vztahu důvěry mezi žáky a učiteli a mezi žáky navzájem,
- stanovení pravidel soužití třídní komunity,

- formování skupiny, která je pro žáky bezpečným místem, která jim pomůže vyhnout se rizikovému společensky nežádoucímu chování – šikanování, užívání alkoholu a drog, vzniku různých typů závislostí apod.,
- začlenění nových žáků do komunity třídy.

7. ročník

Program musí reagovat na celou řadu změn, přinášejících zátěžové situace v tomto věkovém období. Rozvoj pubertálního období s celou řadou fyzických a psychických proměn je obdobím rizikovým pro nástup sociálně patologických jevů.

Pokračuje se v budování kvalitního vrstevnického týmu, ve kterém se žáci cítí bezpečně a jistě. Opět je vhodné využít několikadenní intenzivní pobytové soustředění se zaměřením na:

- hlubší vzájemné poznávání účastníků,
- prohlubování vztahů důvěry,
- upevňování kolektivních vztahů se včasným podchycením nežádoucích projevů chování,
- trénink obrany před manipulací, s uměním říci „ne“,
- trénink odpovědnosti za vlastní rozhodnutí,
- zvládání náročných fyzických duševních situací,
- umění vyrovnat se s neúspěchem.

8. ročník

Program se realizuje výrazně aktivní formou. Osvědčenými metodami jsou brainstorming, diskuse, hraní rolí, rozhovor, empatie, kreslení a další. Posiluje se činnost jednotlivců, spolupráce ve skupině, volba vhodné komunikace, prosazování návrhů. Součástí programu by měly být hry na nácvik verbální a nonverbální komunikace, simulační hry a relaxační techniky, využití metody kritického myšlení. Pomocí projektů je vhodné ověřit kvalitu vytvořených postojů ke zdravému životnímu stylu a sociálně patologických jevům u dětí.

Program by měl být zaměřen na:

- upevňování vztahů v komunitě vrstevníků,
- rozvoj schopností přijímat svobodná a odpovědná rozhodnutí,
- nácvik efektivní komunikace na základě vlastních prožitků,
- nácvik řešení zátěžových situací,
- zvýšení schopnosti odolávat nebezpečím, krizím, stresu, zátěžovým situacím (včetně odmítání alkoholu, drog, nikotinu, nevhodných způsobů chování),

- přehled životních rizik,
- společenské vztahy (včetně mediální hygieny, vlivu reklamy apod.),
- modelové, projektové situace poskytující návody k řešení problémů.

Součástí programu by měly být kompenzační a relaxační aktivity sportovní a turistické.

9. ročník

Program by měl mapovat dosažené výsledky osobnostního a sociálního rozvoje, fixovat tyto dovednosti a postoje a využívat prvků předchozích programů. Převažovat by měly zážitkové aktivity a formy práce podporující příznivé klima ve třídě.

Do všech uvedených programů je vhodné integrovat i aktivity související s výukovými předměty (zdravověda, ekologie, přírodověda..). A naopak. Mnohé z aktivit se nabízí k širšímu využití v hodinách humanitního i přírodovědného zaměření. Doplnkové aktivity, jejichž cílem je seznámit žáky s pohybovými aktivitami a sportem a jejich funkcí zdravotní, relaxační, socializační a preventivní by měly být nedílnou součástí programů.

Nezastupitelnou roli v celém programu má kvalitní práce třídního učitele, který v roli manažera řídí a připravuje spolu s žáky jednotlivé programy. K tomu může napomoci i úprava rozvrhu tak, aby byl třídní učitel v pravidelném kontaktu se žáky a pomáhal jim společně s dalšími pedagogy řešit jejich školní i osobní problémy. Pozitivní formování třídního kolektivu není ani pro zkušeného pedagoga úkol vždy snadný.

Velmi efektivní pro komunikaci s žáky je komunitní kruh. Komunitní kruh je stěžejní metoda budování bezpečí, důvěry, soudržnosti a osobnostního rozvoje dětí ve třídě. Komunitní kruh lze využít ve všech vyučovacích předmětech, nejen ve výchovných. Atmosféra ve třídě je otevřená, s prvky důvěry a ochoty si porozumět. Děti se učí pomáhat si, tolerovat se a respektovat se ve svých názorech a projevech.

Nástěnka primární prevence u ředitelny

Využívání hlavní nástěnky a nástěnek s touto problematikou ve třídách (adresy odborných pracovišť, kontaktních center, telefonní čísla a linky důvěry, konzultační hodiny výchovného poradce a školního metodika prevence).

Další vzdělávání pedagogů

Pravidelná účast školního metodika prevence a výchovného poradce na odborných seminářích, kurzech a jiných formách dalšího vzdělávání. Poskytování informací ostatním učitelům na provozních poradách a pedagogických radách. Vést

pedagogické pracovníky ke spolupráci a ke konzultování případných problémů se školním metodikem prevence.

Jasně vymežit postihy za šikanování

Žáci budou seznámeni se školním řádem, ve kterém je mimo jiného položka zakazující provozování šikany. Žáci budou seznámeni s výchovnými opatřeními, které se jich mohou týkat, pokud poruší tento bod ve školním řádu (tj. třídní důtka, ředitelská důtka, snížený stupeň z chování).

Sekundární prevence

Program vychází z skutečnosti, že šikanování se ve svém počátečním stadiu vyskytuje na každé škole. Proto je nezbytné, aby byli všichni pedagogové seznámeni s metodikou prevence, uměli s ní pracovat a spolupracovali s metodikem prevence, výchovným poradcem, školním speciálním pedagogem a s ředitelem školy.

Krizový plán při odhalení šikany

Pedagogové budou na pedagogické radě metodikem prevence seznámeni s hlavní metodikou vyšetřování šikany, budou požádáni o spolupráci s metodikem prevence v případě potíží. Metodikem prevence bude vypracován krizový plán při výskytu šikany, který budou mít všichni učitelé k dispozici.

Sociometrie v problémových třídách

V případě výskytu šikany bude provedena v konkrétní třídě sociometrie, ta upozorní na potencionální oběti a agresory. Výsledky budou předány třídnímu učiteli, který s nimi může dále pracovat. Tyto informace budou důvěrné.

Spolupráce s PPP a zřízení užšího realizačního týmu při vyšetřování šikany

Metodik prevence bude spolupracovat s PPP – Mgr. Martinou Pospíšilovou. V případě vyšetřování šikany bude zřízen užší realizační skupina složená z metodika prevence Mgr. Mojžíry Kučery, školního výchovného poradce – Mgr. Ladislavy Vymazalové a třídního učitele konkrétní třídy.

Úzká spolupráce s rodiči šikanovaných žáků a s rodiči agresorů

Při podezření na šikanování je nezbytná spolupráce vedení školy, speciálního pedagoga, výchovného poradce a metodika prevence, jak s rodinou oběti, tak s rodinou agresora. Nelze předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči budou dbát pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací.

Zajištění ochranného režimu

V případě výskytu šikany bude zvýšen dozor v prostorách, kde nejčastěji docházelo k těmto přestupkům. I po vyšetřování bude metodik prevence nebo třídní učitel s obětí v kontaktu, bude se s ní setkávat. Dále bude v kontaktu s někým, kdo objektivně monitoruje situaci ve třídě a může ho tak upozornit na případné pokračování šikany.

Práce s ohroženou skupinou

Se třídami, které mají sklony k šikaně, bude pracováno tak, aby se kolektiv stmelil, naučil se komunikovat a řešit konstruktivně konflikty. K tomuto účelu bude sloužit baterie her pro zvládnání agresivity mezi dětmi a her na řešení konfliktů. Cílem je eliminovat agresivní a nepřátelské postoje a dojít k domluvě a usmíření. Se skupinou bude pracovat metodik prevence nebo pověřený učitel (vyučující OV, RV). Situaci ve třídě bude neustále monitorovat třídní učitel a metodik prevence.

Terciární prevence

Spolupráce s Policií a se specializovanými zařízeními:

- spolupráce se Střediskem výchovné péče - doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP,
- spolupráce s obcí,
- vyrozumění policejního orgánu,
- oběti šikanování doporučit psychologickou péči provozovanou PPP nebo jiným pracovištěm.

Závěr

Bakalářská práce se zabývá školní šikanou, která provází nejen většinu škol, ale i mnoho dalších zařízení a zaměstnání. Jedná se o nebezpečný projev patologického chování, které je zálučné, protože ne vždy zanechává jasně viditelné následky. Vnáší mezi žáky napětí, úzkost, strach, což se projevuje zhoršenými dosaženými výsledky ve vyučování a celkovým psychickým stavem žáků.

Nastiňuji celou podstatu šikany, proč vůbec vzniká, jak se vyvíjí a jak se projevuje. Popsal jsem, jak a čím se vyznačují hlavní aktéři šikany – agresoři a jejich oběti. Práce obsahuje metody, které umožňují nejprve šikanu odhalit, poznat její formy, znát její aktéry a odhalit její příčiny. Zabývá se postupy vyšetřování a účinnou pomocí proti šikaně, jak jí předcházet a řešit.

Snažil jsem se šikaně porozumět a najít možné cesty k nápravě. Narazil jsem na překážky a nedostatky v rodinné výchově, které spočívají v nedostatečné péči rodičů. Rodiče svým ratolestem nenaslouchají, nevěnují jim pozornost, čas a zejména lásku, neučí je respektovat jeden druhého, navzájem si pomáhat. Děti dnešní doby neznají mravní a morální hodnoty. Nemohu však opomenout ani školní nedostatky ve výchově. Někteří pedagogové si problémy nepřipouští, přehlíží je a vůbec neřeší. Mnozí k šikanování přistupují amatérsky, řeší ho velmi naivně, čímž často nedělají více škody než užítku. Domnívám se, že by učitelé měli mít pevně stanovené postupy pro případy určitých situacích. Řešení v takovém případě by bylo mnohem efektivnější a výrazně by stoupla prestiž jejich povolání. Stali by se profesionály ve vzdělání a výchově.

Bakalářská práce představuje ucelený pohled na problematiku šikany na základních školách, včetně postupů řešení, metod prevence, preventivních programů a zpracovaných výsledků výzkumu. Byla zpracována tak, aby ji mohla využívat manželka s ostatními kolegy ze základní školy, kde jsem prováděl výzkum. Usnadní jim lépe se orientovat v ožehavém problému, rozpoznávat a vytipovávat žáky, kterým šikana hrozí nebo kteří k ní mají sklony. Umožní jim důkladně, pečlivě a ohleduplně za pomocí standardních postupů šikanu řešit, odhalit a potrestat viníky, ochránit a zmírnit následky šikany u oběti. Vedení školy může navrhovaný program prevence zahrnout do plánu práce školy na příští školní rok a zpracovaná data dotazníku ve formě tabulek a grafů prezentovat na svých webových stránkách školy.

Povinností nás všech bez rozdílu pohlaví, věku a povolání je včasná prevence šikany a pomoc oběti šikanování. Musíme společnými silami učit naše děti, jak se bránit a nebát se říkat, že jim někdo ubližuje.

Resumé

Moje bakalářská práce pojednává o problematice šikanování v dnešní hektické době. Je zaměřena na školní šikanu – její formy a prevenci. Práce je členěna na teoretickou a praktickou část. Teoretická část obsahuje tři kapitoly. První kapitola shrnuje obecně teoretické poznatky o šikaně, objasňuje její podstatu, rysy, základní projevy a druhy, příčiny a podmínky jejího vzniku. Součástí jsou charakteristiky protagonistů šikany i jednotlivé postupy a metody řešení. V druhé kapitole nastiňuji šikanu z právního hlediska. Poslední kapitola pak nabízí způsoby prevence tohoto nebezpečného patologického jevu. Zaměřuje se na překážky, které se mohou při řešení šikany naskytnout. Poskytuje možnosti úspěšného řešení závažného onemocnění celé skupiny žáků se zaměřením na druhý stupeň základní školy. Praktická část je zaměřena na vlastní výzkum rozšíření šikany na jedné ze základních vyškovských škol. Údaje od žáků byly získány za pomoci anonymního dotazníku M. Koláře. Pomocí tabulek a grafů, které byly zhotoveny po provedeném výzkumu, jsem mohl potvrdit případně vyvrátit vlastní stanovené hypotézy v úvodu aplikační části.

Smyslem celé práce je poukázat na současný stav šikanování a násilí mezi dětmi ve školách. Stanovit nejlepší způsoby prevence, které by šikaně předcházely a rozvinutou šikanu řešily. Základním vodítkem pro mou práci se staly knihy M. Koláře „Bolest šikanování“ a S. Bendla „Prevence a řešení šikany ve školách“. Významným zdrojem se pro mou práci stal výzkum M. Koláře „Školní program proti šikanování provedený ve školním roce 2002/2003“.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o problematice školní šikany. Od obecných a teoretických myšlenek směřuje k metodice prevence se zaměřením na druhý stupeň základní školy. Zdůrazňuje, že hlavní a rozhodující vliv na formování mladého jedince má harmonická rodina. Individuální přístup, preventivní programy a odpovědnost škol nestačí

Klíčová slova

Šikana, násilí, agresor, oběť, rodiče, pedagog, prevence šikany

Annotation

This Bachelor theses treats of school bullying problem. It conducts from general and theoretic ideas to methodology of prevention with a focus on second degree of elementary school. This work stresses that a harmonic family has the main and decisive influence on formation of young teenager. Individualization, preventive programmes and responsibility are not sufficient.

Keywords

Bullying, violence, agresor, victim, parents, pedagogue, prevention of bullying

Literatura a prameny

Legislativa

- [1.] *Metodický pokyn ministra školství mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 28 275/2000-22*
- [2.] *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j. 14 514/2000-51*
- [3.] *Nariadení vlády 108/1994*
- [4.] *Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení č.j. 14269/2001-26*
- [5.] *Školní program proti šikanování*
- [6.] *Zákon 561/2004 Sb. (školský zákon)*
- [7.] *Zákon 140/1961 Sb. (Trestní zákon)*
- [8.] *Zákon 141/1961 Sb. (Trestní řád)*

Ostatní literatura

- [9.] BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
- [10.] ELIOT, M. *Jak ochránit své dítě*. 3. vyd. Praha: Portál, 2000, 153 s. ISBN 80-7178-419-2
- [11.] KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
- [12.] KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
- [13.] LANGOVÁ, M., Vacínová, M. *Jak se to chováš?*. 1. vyd. Praha: Empatie, 1994, 83 s. ISBN 80-901618-5-5
- [14.] MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, 108 s. ISBN 80-7178-853-8
- [15.] NOVÁK, T. *Sám proti agresi*. 1. vyd. Praha: Grada, 1996, 123 s. ISBN 80-7169-253-0
- [16.] PARRY, J., CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování*. Sborník metod. Praha: IPPP ČR, 1997, 114 s. (překlad z angličtiny)
- [17.] ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.

- [18.] VANÍČKOVÁ, E. *Násilí v rodině*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1995, 64 s. ISBN 80-7184-008-4.

Časopisy

- [19.] FOJTÍKOVÁ, Z. *Nebezpečná epidemie. Cyklus o šikaně s Dr. Kolářem*. Rodina a škola, 2000, č. 3, 4, 5, 10, 11, 12
- [20.] KOLÁŘ, M. *Omyly kolem šikanování*. Moderní vyučování, 1997, č.9, s. 4-6
- [21.] KOLÁŘ, M. *Vnitřní stádia šikanování*. Mládež a společnost, 1996, č.2, s. 3-15
- [22.] PŘÍHODA, P. *Systematická psychotraumatizace ve skupině*. Spektrum psychoterapie, 1989, roč. 4., čís. 3., s. 4-14

Internetové zdroje

- [23.] www.ceskaskola.cz
- [24.] www.detskaprava.cz
- [25.] www.minimalizacesikany.cz
- [26.] www.msmt.cz
- [27.] www.poradenskecentrum.cz
- [28.] www.sikana.cz
- [29.] www.sikana.org
- [30.] www.skolavpraxi.cz

Seznam grafů

<i>Graf č. 1: Rodinné zázemí žáků</i>	38
<i>Graf č. 2: Zájem rodičů o volný čas žáků</i>	38
<i>Graf č. 3: Šikanovaní žáci</i>	39
<i>Graf č. 4: Svědci ubližování spolužákům jinými spolužáky</i>	39
<i>Graf č. 5: Svědci ubližování spolužákům jinými spolužáky podle ročníků</i>	39
<i>Graf č. 6: Způsoby ubližování mezi žáky</i>	40
<i>Graf č. 7: Šikanované dívky</i>	40
<i>Graf č. 8: Šikanovaní chlapci</i>	41
<i>Graf č. 9: Způsoby ubližování mezi dívkami</i>	41
<i>Graf č. 10: Srovnání výskytu šikany mezi výběrovými a standardními třídami</i>	42
<i>Graf č. 11: Způsoby ubližování mezi žáky výběrových tříd</i>	42
<i>Graf č. 12: Způsoby ubližování žáků standardních tříd</i>	42
<i>Graf č. 13: Trestní odpovědnost žáků</i>	43
<i>Graf č. 14: Trestní odpovědnost dívek</i>	43
<i>Graf č. 15: Trestní odpovědnost chlapců</i>	44
<i>Graf č. 16: Srovnání odpovědí žáků výběrových a standardních tříd</i>	44

Seznam tabulek

<i>Tabulka 1: Druhy šikanování</i>	11
<i>Tabulka 2: Byl jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?</i>	62
<i>Tabulka 3: Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?</i>	63
<i>Tabulka 4: Jak ti ubližují?</i>	64
<i>Tabulka 5: Kde se to děje?</i>	64
<i>Tabulka 6: Jaké je tvé rodinné zázemí?</i>	65
<i>Tabulka 7: Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas?</i>	66
<i>Tabulka 8: Jsi trestně odpovědný od 15 let?</i>	67

PŘÍLOHY

Příloha č.1

Výčet příkladů, které mohou přiblížit, co je to vlastně šikanování

Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku.
- Je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku, nebo „jen“ do „zmodrání“ obličeje a dušení.
- Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.
- Oběť je dušena polštářem, nebo ručníkem, agresoři měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat.
- Agresoři se zcela vážně pokoušejí oběť vyhodit z okna, z mostu apod.
- Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod. (vystrčí oběť z okna ve vyšším poschodí a drží ji za nohy).
- Oběť mučí a „vynervují“ ji až k jejímu sebezničujícímu úniku (např. ke skoku z okna v prvním poschodí. Následkem je např. zlomená noha a potlučení).
- Oběť bodnou nožem do nohy, nebo do hýždě, např. žiletkou naříznou ušní boltec.
- Oběti vrážejí špendlíky do hýždí, případně bodají špendlíky nebo kružítka do jiných částí těla až teče krev, házejí šipkami na živý terč, nebo oběť bolestivě píchají tužkou.
- Oběť je vysvlečena do naha a bita různými předměty, případně se jí agresoři vysmívají.
- Agresoři střílejí vzduchovou pistolí broky do těla oběti.
- Obtiskují oběti na hřbet ruky nebo do dlaně rozžhavené šroubové matky nebo drát, případně k tomu používají zápalky.
- Oběť je mlácena kabelem, speciálním obuškem, tyčí, páskem apod. přes záda, paty nebo jiné části těla.
- Je vystavena hromadnému kopání.

- Oběť je vystavena hromadnému anonymnímu bití (tzv. deka). Při hromadném bití například agresori vydají příkaz postavit se ke zdi a poté svou oběť surově zbijí.
- Několik obětí je agresory donuceno, aby se navzájem praly (tzv. gladiátorské hry).
- Oběť je vystavena fackování, případně pohlavkování, ranám dlaní do týla apod.
- Na oběť je položena deska školní lavice a na desku si stoupnou agresori v co největším počtu.
- Oběť je chycena za nohy a roztahována, dokud neudělá, co je agresory požadováno.
- Jsou jí stříhány vlasy, popřípadě opalovány.
- Oběť je držena na zádech, agresori jí odhalí břicho a házejí kovovou mincí na pupek, případně otevřenou dlaní nebo hranou ruky bouchají oběť do břicha.
- Pokud oběť agresorovi vzdoruje, je zezadu chycena za krk a přiražena hlavou k lavici, případně chycena kolem těla a hozena na lavici.
- Je svazována provazem, pouty, řetízky apod., případně znehybněna silným obejmutím kolem rukou a těla agresory, kteří se pak posmívají její bezmocnosti.
- Agresor při vyučování maluje propisovačkou oběti na krk, případně pomaluje obličej oběti fixem.
- Agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu nebo jinou tekutinu za krk, vysype předměty za košili apod.
- Je vystavena výhrůžnému a obtěžujícímu pohybování rukou a hýbání prsty před obličejem a čechrání vlasů.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty atd.)
- Oběti je vyhrožováno mučením.
- Oběti je vyhrožováno nepřímo, anonymně, po telefonu.
- Oběť je zastrašována zbraněmi: plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, baseballovou pálkou, obuškem, břitvou, boxerem

- Oběti je nadáváno („Ty svině židovská... cikánská... Tlustý prase... smrdíš... apod.).
- Agresoři urážejí rodiče oběti.
- Vysmívají se slabostem a handicapům oběti.
- Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti.
- Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.
- Trhají a ničí oblečení oběti (např. propálení, rozříznutí apod.).
- Přivlastňují si různé věci oběti (plné penály, kalkulačky, další různé školní pomůcky, hodiny apod.)
- Trhají a ničí, případně odcizí oběti učebnice, sešity, kreslí na ně fašistické symboly, lámou oběti tužky, pera atd.
- Oběť je agresory donucena vydat svačinu, případně ji „půjčit“ a oni ji např. poplivají.
- Agresoři nalijí oběti do bot vodu.
- Ukradnou, případně schovají oběti legitimace (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penzi, boty, aktovku atd.

Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy apod.
- Je donucována klečet před agresory a prosit je o milost.
- Musí se uklonit při vstupu do třídy, říci „Dobrý den pánové“ a udělat nějaký směšný obličej.
- Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády.
- Je donucována tancovat, případně zpívat.
- Je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla.
- Je nucena nosit ponižující ceduli na svém těle.
- Oběť je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety apod.
- Je donucována platit agresorům „výkupné“ a „půjčovat“ výkupné a to i značné částky.

- Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům domácí úkoly a prepisovat sešity.
- Je donucována předvádět různé činnosti.
- Žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli jméno oběti.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší.
- Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štítivě odsednou jinam, atd.
- Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila.
- Agresoři zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami, „básněmi“, kresbami, příběhy, pohádkami atd. Tzv. pohádky bývají někdy rafinované a velmi kruté, není neobvyklé, že nařizují oběti spáchání sebevraždy, aby všichni měli od ní pokoj.

Příloha č.2

Tabulky výsledků z dotazníku

Otázka č.5 Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

	chlapci		dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
6.A	1	13	0	4	1	17
6.B	0	8	1	15	1	23
6.C	8	5	3	2	11	7
6.D	4	5	2	4	6	9
součet	13	31	6	25	19	56

7.A	10	5	10	3	20	8
7.B	0	1	4	18	4	19
7.C	9	6	5	2	14	8
7.D	3	3	10	0	13	3
7.E	8	6	8	2	16	8
součet	30	21	37	25	67	46

8.A	15	5	9	0	24	5
8.B	1	3	5	16	6	19
8.C	7	7	6	5	13	12
8.D	5	6	8	0	13	6
součet	28	21	28	21	56	42

9.A	0	13	1	5	1	18
9.B	3	4	8	11	11	15
9.C	4	7	3	2	7	9
9.D	3	7	1	16	4	23
součet	10	31	13	34	23	65

	chlapci		dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
A	26	36	20	12	46	48
B	4	16	18	60	22	76
C,D,E	51	52	46	33	97	85

Tabulka 2: Byl jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Otázka č.6 Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

	chlapci		dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
6.A	2	12	0	4	2	16
6.B	0	8	3	13	3	21
6.C	3	10	1	4	4	14
6.D	1	8	1	5	2	13
součet	6	38	5	26	11	64

7.A	5	10	6	7	11	17
7.B	0	1	4	18	4	19
7.C	4	11	1	6	5	17
7.D	2	4	3	7	5	11
7.E	0	14	1	9	1	23
součet	11	40	15	47	26	87

8.A	7	11	3	6	10	17
8.B	0	4	0	21	0	25
8.C	0	14	2	9	2	23
8.D	2	9	5	3	7	12
součet	9	38	10	39	19	77

9.A	0	13	0	6	0	19
9.B	0	7	2	17	2	24
9.C	1	10	2	3	3	13
9.D	0	10	1	16	1	26
součet	1	40	5	42	6	82

A, B	14	66	18	92	32	158
C,D,E	13	90	17	62	30	152

Tabulka 3: Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Otázka č.7 Jak si žáci ubližují?

Chlapci	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
6. - 9.A	13	11	8	4	5	3	1	0	0
6. - 9.B	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6. - 9.C	5	4	0	3	5	3	2	2	0
6. - 9.D	3	1	2	4	1	0	1	1	2
Součet	21	16	10	11	11	6	4	3	2

Dívky	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
6. - 9.A	8	8	3	3	6	0	1	0	1
6. - 9.B	8	7	6	6	5	0	0	0	0
6. - 9.C	3	3	0	1	3	1	1	0	0
6. - 9.D	5	3	2	4	3	3	2	1	1
Součet	24	21	11	14	17	4	4	1	2

	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
A, B	29	26	17	13	16	3	2	0	1
C, D, E	16	11	4	12	12	7	6	4	3
Součet	45	37	21	25	28	10	8	4	4

Tabulka 4: Jak ti ubližují?

Otázka č.9 Kde se to děje?

chlapci	ve třídě	na chodbě	v šatně	na wc	v jídelně	cestou do(z) školy	v tělocvičně	na hřišti
6. - 9.A	12	3	3					
6. - 9.B	0	0	0					
6. - 9.C	7	2	1					
6. - 9.D	4	4	2					
součet	23	9	6	0	0	0	0	0

dívky	ve třídě	na chodbě	v šatně	na wc	v jídelně	cestou do(z) školy	v tělocvičně	na hřišti
6. - 9.A	9	4	2	0	0	0	0	0
6. - 9.B	7	2	1	0	1	0	0	0
6. - 9.C	6	1	0	1	0	0	0	0
6. - 9.D	8	7	3	0	0	1	0	0
součet	30	14	6	1	1	1	0	0

Tabulka 5: Kde se to děje?

Otázka č.26 Jaké tvé rodinné zázemí?

Otázka č.26

chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
6.A	14	0	0
6.B	7	1	0
6.C	8	6	0
6.D	6	2	1
součet	35	9	1

děvčky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
6.A	4	0	0
6.B	10	6	0
6.C	2	2	1
6.D	4	2	0
součet	20	10	1

chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
7.A	12	1	2
7.B	1	0	0
7.C	8	7	0
7.D	5	1	0
7.E	10	3	1
součet	36	12	3

děvčky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
7.A	8	4	1
7.B	18	4	0
7.C	5	1	1
7.D	7	3	0
7.E	7	3	0
součet	45	15	2

chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
8.A	14	2	2
8.B	2	2	0
8.C	8	6	0
8.D	7	4	0
součet	31	14	2

děvčky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
8.A	4	4	1
8.B	18	3	0
8.C	8	5	0
8.D	6	2	0
součet	36	14	1

chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
9.A	10	3	0
9.B	5	1	1
9.C	10	0	1
9.D	5	5	0
součet	30	9	2

děvčky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
9.A	6	0	0
9.B	14	4	1
9.C	1	4	0
9.D	12	4	1
součet	33	12	2

chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
A	50	6	4
B	15	4	1
C,D	67	34	3
Celkem chlapci	132	44	8

děvčky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
A	22	8	2
B	60	17	1
C,D	52	26	3
Celkem děvčky	134	51	6

Tabulka 6: Jaké je tvé rodinné zázemí?

Otázka č. 28 Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas?

chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
6.A	10	4	0
6.B	5	3	0
6.C	7	7	0
6.D	7	2	0
součet	29	16	0

dívky	každý den	občas	téměř nikdy
6.A	2	2	0
6.B	9	5	1
6.C	3	2	0
6.D	4	1	1
součet	18	10	2

chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
7.A	4	9	2
7.B	0	1	0
7.C	8	5	2
7.D	3	3	0
7.E	7	6	1
součet	22	24	5

dívky	každý den	občas	téměř nikdy
7.A	7	5	1
7.B	15	6	1
7.C	6	1	0
7.D	4	5	1
7.E	6	4	0
součet	38	21	3

chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
8.A	7	7	4
8.B	3	1	0
8.C	6	7	1
8.D	1	6	4
součet	17	21	9

dívky	každý den	občas	téměř nikdy
8.A	5	3	1
8.B	5	16	0
8.C	3	8	0
8.D	1	4	3
součet	14	31	4

chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
9.A	3	8	2
9.B	5	1	1
9.C	7	3	1
9.D	3	5	2
součet	18	17	6

dívky	každý den	občas	téměř nikdy
9.A	3	2	1
9.B	9	10	0
9.C	0	4	1
9.D	7	9	1
součet	19	25	3

chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
A	20	19	6
B	13	6	1
C,D	49	44	11
celkem	86	78	20

dívky	každý den	občas	téměř nikdy
A	10	7	2
B	38	37	2
C,D	34	38	7
celkem	89	87	12

Tabulka 7: Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas?

Otázka č.30 Jsi trestně odpovědný od 15 let?

	chlapci		dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
6.A	11	3	4	0	15	3
6.B	6	2	14	2	20	4
6.C	8	6	4	1	12	7
6.D	7	2	6	0	13	2
součet	32	13	28	3	60	16

7.A	13	2	13	0	26	2
7.B	0	1	19	3	19	4
7.C	9	6	4	3	13	9
7.D	5	1	6	4	11	5
7.E	12	2	10	0	22	2
součet	39	12	52	10	91	22

8.A	16	2	9	0	25	2
8.B	4	0	19	2	23	2
8.C	13	1	11	0	24	1
8.D	9	2	3	5	12	7
součet	42	5	42	7	84	12

9.A	12	1	6	0	18	1
9.B	7	0	14	5	21	5
9.C	11	0	5	0	16	0
9.D	10	0	17	0	27	0
součet	40	1	42	5	82	6

A, B	69	11	98	12	167	23
C,D,E	84	20	66	13	150	33

Tabulka 8: Jsi trestně odpovědný od 15 let?

Příloha č.3

Informační leták pro žáky

Strkáním hlavy do písku se svých potíží nezbavíš

TRÁPÍŠ SE KVŮLI ŠIKANĚ?

- O šikaně mluvíme jestliže jeden nebo více spolužáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje jiným.
- Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí.
- Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšimli si tě.

CHYBA:

- Není v tobě, ale často ve špatných vztazích celé třídy.
- Ostatní jsou k tvému trápení lhostejní, nebo mají strach se tě zastat, nebo se dokonce zlomyslně na tvém neštěstí přiživují.

PAMATUJ:

- Nikdo nemá právo ti ubližovat!
- Strach obrátit se o pomoc /dospělí mi nebudou věřit, děti se mi pomstí apod./ je častý a pochopitelný, ale bohužel všechno ještě zhoršuje.

OBRAŤ SE:

- Na rodiče, výchovného poradce nebo učitele ke kterému máš důvěru a svěř se. Je povinností nás dospělých tento problém řešit. Jedná-li se o opakované potíže, tak na ně většinou děti samy nestačí a často dochází k jejich zhoršování.
- Na Linku bezpečí, bezplatně můžeš volat na telefon 800 155 555.

Napsal [dr. Michal Kolář](#)

Příloha č.4

Informační leták pro rodiče

ŠIKANOVÁNÍ: Co mohou dělat rodiče?

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje, když jeden nebo více spolužáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legráček a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětem stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí).

Následky šikanování

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Utrpení dětí je nepředstavitelné a jeho následky na těle i na duši mohou nést po celý svůj život.

Jak dítě zachránit?

Rodičům doporučujeme využít alternativní postup, který reaguje podle toho, jak je konkrétní škola připravena šikanování řešit. Předpokladem, abyste to zvládli, je přečtení literatury pro rodiče /viz bod Co číst/.

V případě nejistoty se můžete obrátit na odborné pracoviště /viz bod Koho kontaktovat/.

Koho kontaktovat

Obrátit se můžete především na pedagogicko - psychologickou poradnu, která má školu na starost. Podle příslušného obvodu ji najdete v telefonním seznamu.

/Od roku 2000 začne postupně rozvíjet činnost poradna Společenství proti šikaně, která bude zaměřena speciálně na pomoc obětem šikanování a jejich rodičům./

Co číst

Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Portál, Praha 1997, 2000.

Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001

Napsal Dr. Michal Kolář

Příloha č.5

Přímé a nepřímé znaky šikanování

(citováno podle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j: 28 275/2000-22)

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislivým, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

POZN: (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přizpůsobovací konflikty nejsou vzácností!)

Příloha č.6

Varovné signály pro rodiče

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo).
- Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach.
- Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.